

NÅGOT OMARBETAD, FÖRKORTAD, FÖRENKLAD ELLER ÅTERBERÄTTAD

Barnlitterära utgåvor av *Onkel Toms stuga* i Sverige

Af *Alexandra Borg*

Denna uppsats tar utgångspunkt i *Onkel Toms stugas* långvariga kanoniseringsprocess i Sverige med fokus på den barn- och ungdomslitterära utgivningen. Knappt ett år efter att Harriet Beecher Stowes (1811–1896) *Uncle Tom's Cabin: Life Among the Lowly* (1852) kommer i svensk språkdräkt anpassas den för en yngre publik: *Onkel Toms stuga. För ungdom. Med 7 Illustrationer* (1853). Efter sekelskiftet 1900 är det regel snarare än undantag att det är i barnbokens form som romanen finner nya utgivningsvägar och det är också som barnlitterär klassiker den får inflytande i skolundervisningen under många decennier framöver (Brandell, 1913, s. 47, 217, 224 f.; Dolatkhah, 2011, s. 116, 166). Varför *Onkel Toms stuga* blir barnbok är lätt att se: barn har en framträdande roll i persongalleriet och intrigerna är spännande; att budskapet sedan borgade för kristen etik var förstås en fördel för många reformpedagoger. Romanens mottagande bland unga läsare pockar på en fördjupad undersökning. Mitt intresse är emellertid romanens reproduktion: hur romanen form- och innehållsmässigt transmitteras – förkortas, förenklas eller återberättas – genom olika barnanpassade editioner. Genom att följa verkets omvandlingar på svensk bokmarknad under 170 år kartläggs mönster och tendenser i spridning och målgruppsanpassning. På så sätt bidrar uppsatsen med kunskap om en översatt bestsellers utgivningshistoria i Sverige. Som framgår intresserar jag mig för romanen som *bok*, som materiell artefakt. Förförståelsen av bokutstyrelsens betydelsepotential tar sin utgångspunkt i teorier om textmaterialitet formulerade av bland andra Jerome McGann, Robert Escarpit och Gerard Genette.

En 170 år lång utgivningshistoria

Onkel Toms stuga har utkommit 110 gånger i Sverige 1852–2003.¹ Beräkningen inkluderar nya upplagor av en redan befintlig edition, som t ex Amanda Kerfstedts översättning *Onkel Toms stuga. En berättelse om slaveriet* (1900). Boken ges ut i Barnbiblioteket Sargas serie och kommer i hela 15 upplagor fram till 1960 (se Arpings bidrag i detta nummer). Nästan lika populär är Nils Holmbergs översättning *Onkel Toms stuga eller livet bland de arma* (1952) som ges ut 11 gånger i olika förlagssammanhang 1952–1993.² Utgivningen går i vågor under decenniernas lopp, med en mycket jämnt utgivningstakt fram till mitten av 1960-talet, för att så påtagligt glesas ut fram till 1982 då utgivningen återigen tar fart med 11 versioner publicerade under decenniet.³ Flera ges ut av samma förlag, med förändrade omslag och inlagor vid varje publicering. På 1990-talet sjunker utgivningen något då 6 versioner ges ut.⁴ Framåt sekelskiftet 2000 ebbar utgivningen ut helt.

Ett fåtal översättningar ligger textmässigt nära originalet (Beijers 1907; Nordiska bokförlaget 1909; Svenska Bokförlaget 1911), men i jämförelse med både Norge och Danmark saknas en svensk översättning av hela *Onkel Toms stuga*, med 44 kapitel, företal och efterord, litterära intertexter och flertalet epigram och kommentarer.⁵ Svenska läsare har med andra ord mött Stowes roman i helt andra och betydligt enklare versioner än den som gavs ut i USA av John P. Jewett år 1852. Skillnader i realisering syns redan på titelnivå; variationen är stor: *Onkel Toms stuga, eller negerernas lif i Amerikas slafstater* (1869), *Onkel Toms stuga. En berättelse om livet bland de förtrampade* (1929) och *Onkel Toms stuga. En berättelse om slaveriet* (1944). Efter 1980 är titeln kort och gott *Onkel Toms stuga*, utan underrubrik.

Även böckernas sidomfång skiljer sig åt, allt mellan 8 sidor (Lindqvists sagoböcker 1947) och 694 sidor (A.P. Lundborg 1897). Att dra långtgående slutsatser utifrån en boks sidantal kan dock vara problematiskt av flera anledningar, framför allt för att det saknas förlagsstandardiseringar som gör jämförelserna rättvisa. *Onkel Toms stuga*-utgivningen visar vidare en stor formatvariation

liksom skillnader i radavstånd, spaltbredd och ordmellanrum. Ser vi till variationen i satsyta/skriftbild är även denna mycket stor; detta gäller framför allt den barnlitterära utgivningen, men även mer omfattande editioner har ett stort spann: alltifrån mycket täta skriftbilder på upp till 50 rader per sida satta i två spalter till sådana på 20–25. Textmängderna har följaktligen materialiserats på olika sätt.⁶

Onkel Toms stuga-utgivningen är spretig men aldrig ensidig. Längre versioner för en äldre publik ges ut parallellt med kraftigt förkortade versioner under hela perioden.⁷ Majoriteten av utgivningen är dock barntillvänd, ett faktum som skiljer den från den amerikanska utgivningen, där verket först och främst betraktas och ges ut som en roman för vuxna (Parfait, 2007, s. 5). Från och med 1930-talet är det regel snarare än undantag att editionerna riktar sig till barn eller unga. Hela 78 utgåvor betonar också uttryckligen i skrift eller i formgivning att boken är avsedd för yngre läsare. Några av barnadaptationerna försöker följa originalets intriger och Stowes sentimentala och läsartillvända berättarstil.⁸ Andra däremot är fria fantasier som Hugo Schönemanns *Onkel Toms stuga. Berättelse från plantagelivoet* (Adolf Johnsons förlag 1894). Boken som är en 62 sidor lång äventyrsberättelse i Amazonas djungel har endast titeln gemensam med Stowes roman.

Bearbetningarna väcker förstas frågor om transmissionens konsekvenser: Hur många förändringar kan ett verk genomgå innan det förlorar sin individualitet? Vilken status ska bearbetningarna tillskrivas och efter vilka mått ska de bedömas? (Se Bjørkøy och Kaasas bidrag i detta nummer). John Bryant argumenterar i *The Fluid Text. A Theory of Revision and Editing for Book and Screen* (2002) att det inte finns något sådant som en "fixerad text"; en text är nämligen alltid i rörelse: nya manuskriptversioner hittas, texten formges på nya sätt, kommer i nya översättningar, omarbetningar, strykningar et cetera (Bryant, 2002, s. 1–2, 7–8). Walter Greg är inne på liknande tankegångar i "Bibliography: An Apologia" (1932, omtr. 1966), där han föreställer sig texten som "en levande organism": "Vid varje stadium som ett litterärt verk passerar blir det i någon mening en nyskapelse, något annat än det var

för en tidigare generation, något som avviker allt mer från vad det var när det kom ur författarens hand." (Cit. efter Svedjedal, 1989/1998, s. 230). Enligt denna logik skulle varje försök att kartlägga avvikelser visavi ett "original" leda fel, vara fåfängt sisyfosarbete. Men så behöver inte vara fallet. Ett exempel på en minutiös kartläggning av ett verks texthistoria är Johan Svedjedals kartläggning av alla editioner och impressioner som givits ut av *Det går an*, författaren Carl Jonas Love Almqvists genombrottsroman från 1839. De moderna utgåvorna avlägsnar sig mycket riktigt från de versioner Almqvist själv godkände, men som Svedjedal skriver i dialog med Greg är det viktigt att "ta fasta på det levande i denna process" (1989/1998, s. 230). Att förändringar, bearbetningar och omdiktningar bör betraktas som "ett kreativt omskapande" är utgångspunkten i sociologen Robert Escarpits ofta citerade "'Skapande förräderi' som nyckel till litteraturen'" (1973, sv. övers. 2012). Modifieringarna och anpassningarna "förräder" visserligen författaren "men förräderiet ger honom eller snarare hans verk förlängt liv". Ja, det skapande förräderiet är själva premissen för att ett verk skall bli läst och behålla sin aktualitet över tid (s. 188). Här skall kort sägas att jag är intresserad av transmissionerna i sig själva, hur och varför de gjorts, och hur de bidragit till verkets spridning, inte av att beskriva hur de till punkt och pricka avviker från Stowes roman eller från de första svenska översättningarna för den delen. Ambitionen är inte att vara heltäckande, utan att ge belysande exempel på just ett Escarpitskt skapande förräderi. Elizabeth Ammons textkritiska utgåva av *Uncle Tom's Cabin* (Norton Critical Editions 1994/2018) har fått fungera som referenstext. Denna baseras på originalupplagan av romanen från 1852. Förutom ett fåtal små korrigeringar har inga redaktionella ingrepp gjorts. I Nortonutgåvan omfattar texten 400 sidor. Sidantalet är dock något missvisande, eftersom det i detta omfång ingår flertalet textkritiska kommentarer satta som sidnoter som upptar sidutrymme.

Adaption

Centralt för uppsatsen är begreppet adaption. Begreppet är brett och omtvistat och används på olika sätt beroende på disciplin. Min förståelse hämtas främst från litteraturvetenskapligt håll. Nedan redogör jag kort för min hållning, som Anja Müller påpekat i *Adapting Canonical Texts in Children's Literature* (2013) är det vanligt att studier av adaptationer för barn tenderar att prioritera teoretiska överväganden till förmån för fallstudier (s. 3).

Torben Weinreich ger i *Børnelitteratur mellem kunst og pædagogik* (2004) en gedigen genomgång av den forskning om barnlitterära adaptationer som utförts sedan mitten av 1960-talet. Adaption förstås här i första hand som "forfatterens og måske også forlagets tilpasning af teksten til de formodede læsere" (s. 39) och i andra hand som en läsarstrategi, det vill säga att "læseren i læseprocessen bearbejder det læste, fx ved at sortere det fra, som han ikke kan eller ønsker at læse" (s. 56). Denna uppsats intresserar sig enbart för adaption i betydelsen anpassning. Redan tidigt gjordes försök att upprätta terminologier för att kunna analysera å ena sidan adaptationens syfte och funktion, å andra sidan adaptationens utfall (Skjøsberg, 1982, s. 9–22). I en studie från 1981 identifierar Göte Klingberg textens fyra adaptationsformer: innehållslig, formmässig, stilmässig och mediemässig adaption. Weinreich preciserar fördelningen i en mer överskådlig systematik som fått vägleda min analys (2004, s. 42, min övers.). I uppställningen framträder som framgår adaptationsformernas inbördes förhållanden:

- I. Adaption i förbindelse med textens "inre" utformning:
 1. Innehåll/material-adaption
 2. Form/struktur-adaption:
 - a. Makrostrukturell adaption
 - b. Mikrostrukturell adaption
- II. Adaption i förbindelse med textens "yttre" utformning.

Som vi ska se har *Onkel Toms stuga*-adaptationerna utförts på olika sätt och av olika anledningar. Weinreich skiljer mellan olika adap-

tionstillblivelser: den adaption som försiggår i skapelseakten, den som sker under en efterbehandling och den som sker när ett redan existerande verk som ursprungligen skrivits för vuxna bearbetas med sikte på en yngre publik. Till en adaption räknas även de översättningar, där översättaren valt att på olika sätt kompensera läsaren med noter, ordlistor och utvikningar för att underlätta förståelsen av verket. Även när ett litterärt verk "överføres til et andet medie i en ny skabelsesproces" kallas det adaption av Weinreich (2004, s. 43–44).

Barnbearbetningarna av *Onkel Toms stuga* har gjorts för att locka yngre läsare till verket. En bok är som bekant en vara på en marknad, och endast ett fåtal av editionerna har givits ut i ett uppfostrande sammanhang, ett bra exempel är Amanda Kerfstedts översättning för Saga-serien, 1900–1960. Ofta löper kommersiella motiv sida vid sida med diverse pedagogiska. För att kunna studera vilka motiv som döljer sig i bearbetningarna lutar jag mig mot en begreppsapparat utvecklad av Klingberg (1981) och Weinreich (2004). Klingberg skiljer mellan *didaktisering* och *purifikation*, där didaktisering syftar till att "ge kunskaper eller/och inlära attityder och beteende" (s. 10). Purifikation däremot tar "hänsyn till mottagarnas (förmodade) värderingar eller (när det gäller produkter för barn) till de vuxna förmedlarnas (förmodade) värderingar" (s. 13). Weinreich å sin sida identifierar ytterligare tre syften: *kognitiva* (där hänsyn tas till läsarens läsfärdighet och förkunskaper), *emotiva* (där hänsyn tas till läsarens känslomässiga förmåga och behov) och *konnotativa* (där hänsyn tas till vad som kan tänkas fånga och stimulera läsarens intressen) (s. 49).

Något bör nämnas om adaptionsteorier inom medievetenskapen. Jag förhåller mig till dessa, men kommer inte att använda mig av dem i min analys. I jämförelse med barnlitteraturforskare tycks medievetare vara mer intresserad av adaption på ett teoretiskt plan snarare än en teknikalitet på verksnivå. Överskådliga och detaljerade systematiker är därför ovanliga. Vidare talar man i första hand om adaption när ett redan befintligt verk bearbetats, tillrättalagts eller anpassats medialt för en ny publik, och det är ofta det nya mediala och sociala sammanhang verket inlemmats

i som är av intresse. I mitt material har jag endast funnit en utgåva där innehållet helt migrerat till ett annat medium: *Onkel Toms stuga* som tecknad serie (S. Möllerström 1957). Serietidningen är en svensk översättning av *Uncle Tom's Cabin* i *Classic Comics* från november 1943.⁹ Till yttermera visso har två utgåvor (Baltiska förlaget 1929; Littorin Rydén 1939) illustrerats med flertalet fotografiska illustrationer från Universal Studios fullängdsfilm från 1929 (Frick, 2012, s. 219). I dessa är det dock texten, snarare än bilden, som är det bärande mediet.

I medievetenskapliga adaptationsstudier tycks fokus ligga på att undersöka det adapterade verket som ett autonomt konstverk, snarare än att analysera *hur* det avviker från en förlaga. En adaption av en klassiker ses som en text som, för att citera författarna till en nytgiven antologi om adaption av klassisk litteratur för unga vuxna, "simultaneously reimagines and reinscribes literary canon, the engagement with the canon is the key" (Lawrence & Montz, 2020, s. 1). Liknande tankar om adaptionens medskapande funktion uttrycktes redan hos Robert Escarpit (1973/2012). Hos Lawrence och Montz tycks emellertid det adapterade verkets engagemang med originalet vara en måttstock, varpå graden av engagemang (underförstått) blir en fråga om kvalitet. Detta är historiskt ignorant: samtliga barnlitterära bearbetningar av *Onkel Toms stuga* siktar till att introducera en ung publik för en bestseller och senare litterär klassiker, utan att för den sakens skull problematisera ett kanontänkande eller, som här, förhålla sig till en postkolonial diskurs. Eller annorlunda uttryckt: bearbetningens incitament är detsamma oavsett utgivarens medvetenhet och förhållningssätt. Den medievetenskapligt och poststrukturalistiskt orienterade definitionen av adaption har tillkommit inom ramen för ett modernt mediasamhälle där innehåll lättare migrerar mellan olika plattformar och medietyper, och där gränsen mellan original och kopia är mer befäst och hierarkiska än vad de var då Stowe publicerade sin roman. Det är talande att termen adaption av många medievetare betraktas som en postmodern genreform med "en tydlig lekfullhet visavi uppfattningen av en sakrosankt 'originaltext'" (Lawrence & Montz, 2020, s. 8, min

övers.). Ingen av de svenska *Onkel Toms stuga*-versionerna går i kritisk dialog med Stowe. Översättarna/bearbetarna kan bemöta och komma med kommentarer om de värderingar som uttrycks i texten, men invändningarna sker nästan alltid utanför huvudtexten, i en kommentar eller liknande – inte intertextuellt.

Material

De vore förstås en omöjlighet att i en uppsats av detta omfång ingående redovisa den sammantagna barnlitterära utgivningen av *Onkel Toms stuga*. Jag har därför valt att koncentrera mig på editioner som uttryckligen gör anspråk på att frångå originalet på ett eller annat sätt, som antingen i titeln, på titelbladet eller i någon annan peritext gör gällande att vara just bearbetade – ”för barn”, ”för ungdom”, ”fritt berättad”, ”förkortad version” eller ”återberättad”. Jag har också vinnlagt mig om att försöka få med representativa exempel från hela utgivningsperioden. De böcker som närläses litterärt och typografiskt i undersökningen listas nedan. Genomgången sker kronologiskt och är som nämnts detaljerad. En förteckning över samtliga av de utgåvor som nämns i uppsatsen finns i källförteckningen. För en samlad bibliografi av *Onkel Toms stuga* i Sverige hänvisar jag till en kommande uppsats i *Biblis. Tidskrift för bokhistoria, bibliografi, bokhantverk, samlande*.

1. *Onkel Toms stuga För ungdom Med 7 Illustrationer* (1853). Stockholm: Philipp J. Meyers boktryckeri/ J.A. Dahlströms tryckeri. 80 s. Trådbundet häfte, med färgat omslag. *Sedecimo*, 13,5 x 10,7 cm.
2. *Onkel Toms stuga. Bearbetad för barn* (1855). Stockholm: Bokförlagsbyrån/P.G. Berg boktryckeri. 64 s. Trådbundet häfte, med omslagsvinjett. *Sedecimo*, 13 x 10,5 cm. Översättare okänd. [Ny uppl. 1868].
3. *Onkel Toms stuga. Bearbetning för ungdom* (1897). ”Ungdomens bibliotek”, nr 42. Stockholm: Adolf Johnsons förlag. Tryckt i Norrköping M. Wallberg & Co Boktryckeri. 74 s.

- Häftat hårdband, 17,8 x 12 cm. Illustrerad. Illustrerat omslag, "G.L.Fürth". Pris: 1 kr. Översättare okänd. Illustratör okänd. [Ny uppl. 1902].
4. *Onkel Toms stuga, texten af J. Granlund* (1907). Stockholm: Adolf Johnsons förlag. 14 s. Häftat häfte. Illustrerad. Illustrerat omslag. Fyrfärgstryck. Dikter och prosastycken inspirerade av Stowes roman författade av Johannes Granlund. Översättare okänd. Illustratör okänd.
 5. *Onkel Toms stuga* (u.å.). [30-tal, enligt Kungliga bibliotekets noteringar]. 8 s. Häftat häfte, 19,5 x 14,8 cm. Illustrerad. Illustrerat omslag. Fyrfärgstryck. Översättare okänd. Illustratör okänd.
 6. *Onkel Toms stuga* (1947). "Lindqvists sagoböcker". Bengtssons Litografiska. 8 s. Häftat häfte, 24 x 16,5 cm. Illustrerad. Illustrerat omslag Fyrfärgstryck. Översättare okänd. Illustratör okänd.
 7. *Onkel Toms stuga*. (1955). "Nu-metoden". Uddevalla: Niloé. Två vol. à 142 s. Bundet hårdband, 17 x 11,5 cm. Omslagsillustration Gerd Miller. Översättare okänd. Pris: 3.25. [Ny uppl. s.å].
 8. *Onkel Toms stuga* (1957). "Ehlins Skotteserie". Uddevalla: Ehlins Folkbildningsförlaget. 123 s. Trådbundet hårdband, 19,3 x 12,5 cm. Illustrerat omslag Kåge Söderström. Illustrationer i inlaga Helge Roos. Pris: 5.95.
 9. *Onkel Toms stuga* (1958). "Bästa-böckerna i färg". Stockholm: AV Carlssons bokförlag. 182 s. Trådbundet hårdband, 20,4 x 14 cm. Illustrerad. Illustrerat omslag. Illustratör Ernst Clausen. Svensk övers. från danskan av Gertrud Zetterholm. [*Onkel Toms hytte*, dansk övers. Anton Esperø, dansk bearb. av Else Schiøler (1956)].
 10. *Onkel Toms stuga* (1975). "Gula Serien". Uddevalla: Niloé. 320 s. Gult klotband, 23,7 x 15,7 cm. Övers. Harry Lundin. Illustrerat omslag. Illustrationer i inlaga Hammatt Billings. [Ny uppl. 1980, 1983, 1989 och 1990].
 11. *Onkel Toms stuga* (1989). "Klassiker-serie". Helsingborg: Bokborgen. 123 s. Limmat hårdband, 22,8 x 15,9 cm. Svensk

- översättning av Ingrid Emond från en fransk bearbetning av Marie-Claire Tossut. Illustrationer Alvaro Mairani.
12. *Onkel Toms stuga. Återberättad av Maj Bylock (1995). "Äventyrsklassiker"*. Stockholm: Klassikerförlaget. 80 s. Limmat hårdband, 19,7 x 13,4 cm. Formgivning Gunnar Palmgren. Omslagsdesign och illustrationer Tor Morisse. [Ny uppl. 2003; talbok 2010]
 13. *Onkel Toms stuga. Återberättad av Margareta Grogarn (1998). "Lättlästa klassiker"*. Gusum: Hegas förlag. 168 s. Limmat hårdband, 20,5 x 13 cm. Illustrationer Stig Södersten och Karl Aspelin.

Metod

Uppsatsen bygger på en omfattande bokhistorisk genomgång av barnlitterära adaptationer av *Onkel Toms stugas* parad med litteraturvetenskaplig närläsning. Metoden låter sig bäst beskrivas som bokhistorisk textsociologi (jfr Svedjedal, 1989/1998, s. 230). Analysen har tre ingångar: dels undersöks adaptationsform och adaptationstillblivelse utifrån Weinreichs och Klingbergs systematiker och analysbegrepp, dels studeras hur bearbetningarna litterärt förhåller sig till originalet – en ingång som bland annat omfattar komparativa närläsningar av miljöskildringen, hur romanens mest centrala gestalter framställs, handlingens uppbyggnad och berättarinstans, och dels studeras materiella aspekter, sådant som Gerard Genette kallar paratexter och Jerome McGann kallar bibliografiska koder: de yttre och inre elementa som omger texten (men som ändå inte är en del av den) och etablerar fördomar och förståelse som i förlängningen styr hur texten tas emot och tolkas: omslagsdesign, illustrationer, typografi, innehållsförteckning och metakommentarer, som t ex för- och efterord, noter och baksidestext, men också recensioner och andra yttre faktorer som hänger ihop med verket (Genette, 1987/2001, s. 1–15; McGann, 1991, 13–16). En genomgång av denna karaktär skulle kunna bli gränslös i sin detaljrikedom. Jag kommer dock att vara överskådlig i mitt tillvägagångssätt och pre-

sentera resultat från signifikanta nedslag. Redovisningarna bygger på grundforskning. Förhoppningen är att de kan ligga till grund för fortsatta studier i ämnet.

Analys av barnlitterära adaptationer ur ett bokhistoriskt perspektiv är ovanliga; hänsyn tas ofta till format, illustrationer och liknande, men ofta stannar undersökningen därvid. Det kan dock vara fruktbart att sammanföra litterära närläsningar med analyser av verkens materiella dimensioner, inte minst för att det är här som utgivarens ambition och villkor lättast ger sig till känna. Det är genom *form* som mening skapas. Till och med en redan fixerad text kan laddas med nya tolkningsmöjligheter när formen i vilken den presenteras förändras. Pappersval, illustrationer, format, förord och efterord – med dessa bibliografiska koder sänder förläggaren ut tydliga budskap. En analys av *Onkel Toms stugas* utgivningshistoria med en särskild blick på peritextuella förändringar låter oss därför få syn på skiften i verkets status och relevans samt vilken betydelse förlagens initiativ har haft för att öka verkets spridning.

En utgåva kan aldrig representera det ursprungliga dokumentet. Det är därför viktigt att ha i minnet att en utgåva inte är upphovspersonens text, utan *utgivarens* å ena sidan uppfattning och tolkning av texten, å andra sidan föreställning om hur den ska tas emot av läsaren. När det gäller bearbetningar av vuxenlitteratur för en barn- och ungdomspublik är detta särskilt intressant, eftersom anpassningen är gjord i avsikt att nå/tilltala en mindre litterärt bevandrad publik. En vuxenroman som blir en barnbok byter så att säga genre med allt vad det innebär av förändrad status. Att analysera en adaptation med detta i åtanke blottlägger utgivarens föreställningar om en ung läsares behov och intressen – föreställningar som förstås är historiskt föränderliga.

Tidigare forskning

Onkel Toms stugas amerikanska utgivningshistoria presenteras utförligt i Claire Parfaits *The Publishing History of Uncle Tom's Cabin*,

1852–2002 (2007). Studien har ett genusperspektiv och diskuterar utgivningen i ljuset av kvinnliga författares villkor på bokmarknaden. Parfait berör uttryckligen inte den barnlitterära utgivningen, dels på grund av platsbrist (som hon själv uttrycker det), dels på grund av att de ofta är illustrerade och adapterade (Parfait, 2007, s. 5). Nu är illustrationer och avvikelser från bastexten inget unikt för barnversionerna, snarare attribut de delar med den övriga utgivningen. Ett helhetsgrepp om den totala utgivningshistoriken hade sannolikt nyanserat den utgivningshistoria Parfait tecknar.

Vad gäller romanens transatlantiska receptionshistoria finns antologierna *Transatlantic Stowe: Harriet Beecher Stowe and European Culture* (2006), som främst har ett brittiskt perspektiv och *Uncle Tom's Cabins: The Transnational History of America's Most Mutable Book* (2018), som tar upp mottagandet i europeiska länder som Tyskland och Polen samt länder med ett kolonialt förflutet som Kuba och Spanien. Ingen av antologierna tar dock upp romanens inflytande och mottagande i Skandinavien. Med tanke på att *Onkel Toms stugas* långvariga utgivningshistoria i de nordiska länderna är det anmärkningsvärt att intresset för romanen varit så svalt. Framför allt i Sverige är bristen på forskning stor. I Norge finns ett antal uppsatser som intresserat sig för olika perioder i utgivningen (se Bjørkøy och Kaasas bidrag), men ingen som tar ett bredare grepp om utgivningen. Som framgår återstår mycket att utforska om romanens reception i Norden, något som ett nystartat forskningsprojekt under ledning av Åsa Arping vid Göteborgs universitet tagit sig an. Föreliggande uppsats är skriven inom ramen för detta projekt.

Ett undantag som bekräftar regeln om bristen på svensk forskning om *Onkel Toms stuga* är konstvetaren Åsa Bharathi-Larssons uppsats om representationen av afrikan-amerikanen i de svenska illustrerade upplagorna (2022a, s. 12; 2022b). Bharathi-Larsson hävdar att den svenska konstnären Jenny Nyström-Stoopendals illustrationer är "stereotypiska avbildningar av svarta, med undantag för sådana som föreställer huvudpersonen". Tom, noteras det, porträtterats som en "ung, stark och vital man", vilket i viss mån "[ruckar] något på den gängse synen för den svenska publi-

ken även om inte helt” (Bharathi, 2022a, s. 27). Studien analyserar dock endast *en* svensk illustrerad version (Torsten Hedlunds förlag 1895), så frågan är om slutsatsen är representativ för materialet i stort.

En roman för barn?

För att förstå romanens genomslag och internationella räckvidd bör vi dröja kort vid den amerikanska utgivningskontexten. *Uncle Tom's Cabin* skrevs fram och publicerades initialt som en följetong under 44 veckor i den abolitionistiska veckotidningen *The National Era*, med start den 5 juni 1851 och slut den 1 april 1852 (Winship 2007; Parfait 2007, s. 7 ff.; 207 f.). I mars 1852, alltså samtidigt som följetongen löper i pressen, ger bokhandlaren John P. Jewett i Boston ut första delarna i en bokedition. Boken blir en bestseller och översätts inom loppet av ett år till 37 språk. (Winship 1999, s. 315). I Sverige finns två svenska utgåvor från 1852. Inget tyder på att någon av dem riktar sig till en annan läsekrets än en vuxen publik. *Onkel Toms stuga* skall dock strax bli en bok för barn och det är också så den gått till historien i Sverige.

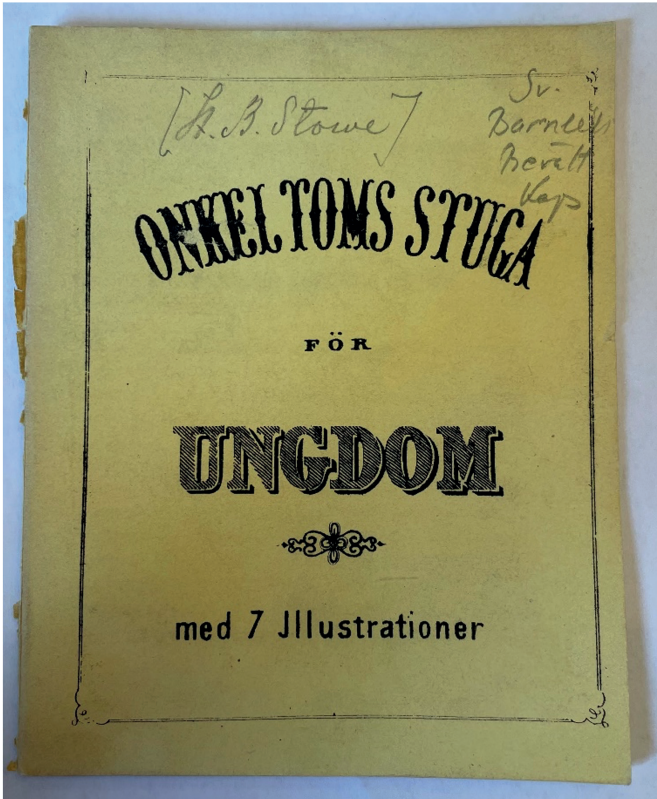
År 1853, året efter de första utgåvorna på svenska, ger förlagsmannen Philipp Joel Meyer i Stockholm ut *Onkel Toms stuga för ungdom med 7 Illustrationer* i en häftesserie (se ill. s. 173). På titelsidan framgår att boken är ”bearbetad för ungdom” (min kurs).¹⁰

Berättelsen sträcker sig över sex numrerade kapitel med ett sidomfång på totalt 80 sidor (22 rader per sida/ 8 cm bred satsyta). Bearbetningen har en tydlig didaktiserande och konnotativ orientering. I bokens första, introducerande stycke ges en detaljerad bakgrund till det amerikanska slaveriet och den nya slavgörningen, *The Fugitive Slave Act*, som Stowe skriver i opposition med. Adaptioner har skett på såväl makro- som mikrostrukturell nivå. Kapitlens innehåll är inte som i originalet fokuserade på enbart en intrig, utan författaren har tagit ett samlat grepp och berättar flera skeenden parallellt. Handlingen är vidare omkastad jämfört med originalet. I stället för upptaktens försäljning av Tom

och Harry, inleds häftet med en ramberättelse som liknar en proleps: Elizans planer före flykten till Kanada, som i originalet sker först i kapitel III. Persongalleriet är kraftigt begränsat och därtill något godtyckligt: en central gestalt som flickan Topsy saknas, medan mer perifera personer som Phineas, Emmeline eller Cassy förekommer. Utelämnandet av Topsy kan ha sin förklaring i att boken vänder sig till ungdomar, varmed fokus på en ung kvinna (Eliza) i stället för ett barn är mer tilltalande, men också att Topsis egensinniga personlighet – inte helt olik Pippi Långstrump – inte ansågs förebildlig. Topsy-karaktern ingår inte heller i någon av de mer dramatiska händelseintrigerna, varmed berättelsen om henne kan ha utelämnats till förmån för de mer narrativt drivna passagera.

Formatet är litet, ett så kallad *sedecimo*, som är den minsta bokstorleken (ett 16-dels tryckark). De sju illustrationer med tillhörande bildtext är tryckt på färgat papper som lagts in i häftet. Illustrationerna är tidstypiska och föreställer bland annat motiven med Elizans flykt över isen och Toms räddningsaktion. En kuriös detalj är att företagsnamnet "Meyers" finns tryckt på lastgodset på det fartyg som fraktar Tom till sin nya ägare. Översättaren (uppges ej) har sannolikt utgått från en redan bearbetad text, eftersom det finns ytterligare två versioner från denna tid som är mycket snarlika: Bokförlagsbyrån/P.G. Bergs *Onkel Toms stuga. Bearbetad för barn* (1855) och Adolf Johnsons förlags *Onkel Tom stuga. Bearbetning för ungdom* (1897; se ill. s. 175). Ingen av de tre utgåvorna vare sig redovisar bastext eller översättare. Likhetera är mycket stora. De första raderna lyder:

I sydliga delarne af den stora republik, som heter 'Nord-Amerikas Förenta Stater', underhålles en ofantlig mängd Negerslafvar, hvilat odla dels de plantager, der bomull, socker, tobak och ris vexas, dels också sädesfälten; nästan hvartenda arbete både inom och utomhus förrättas i sjelfva verket af dem, och ut i dessa stater finnes det många, hvilka anse arbete, af hvilket slag det än må vara, såsom vanärande för den hvita mannen. Här finnas inalles mer än 3 mill.

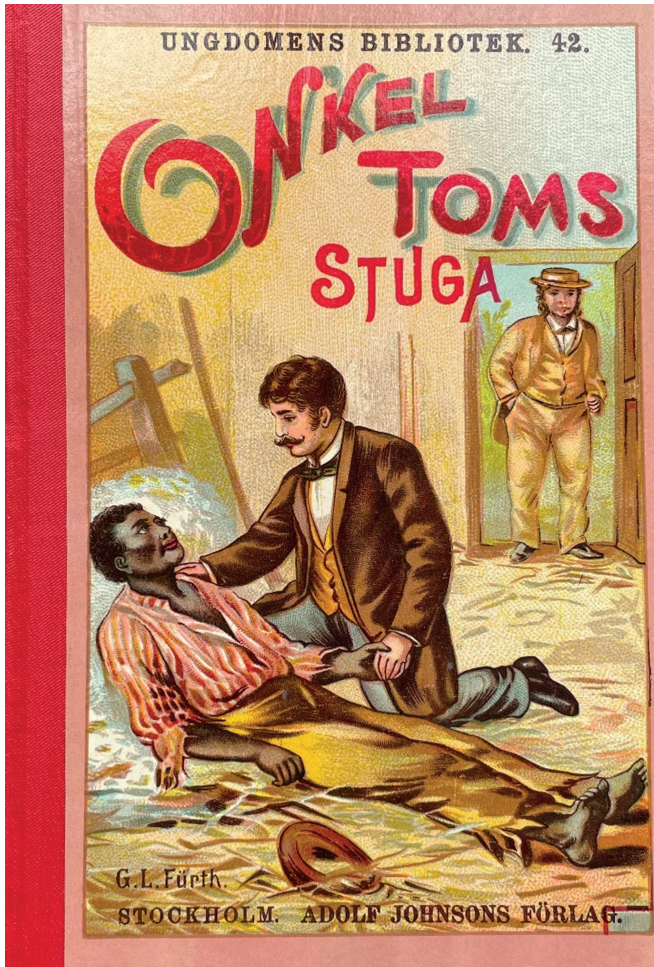

Figur 1. Omslag till Philipp Joel Meyers utgåva av Onkel Toms stuga För ungdom Med 7 Illustrationer. Stockholm 1853.

slafvar, – svarta, mulatter, quarteroner, – och derjemte ytterligare andra af ljusare färg, hvilka i allmänhet äro svåra att urskilja från Europeerna, men dock anses som slafvar och behandlas som sådana. De få icke aflägsna sig från den stat, som de tillhöra utan att vara försedda med ett handskrifvet pass, ty hvem som helst får gripa och häkta dem; om de rymma undan, jagas de återigen med hundar och misshandlas på det grymmaste, när man lyckats fånga dem. (1853, s. 3–4)

I södra delen af den stora Republik, som kallas Nordamerikas Förenta Stater, hållas en oerhörd mängd neger-slafvar att bruka dels bomulls-, socker- och risplantagerne, dels åkerfälten; och i sjelfva verket blifver allt arbete, så inom som utomhus, af dem förättadt; ty det finnes i dessa stater ganska många menniskor, som anse allt slags arbete såsom något alldeles onödigt för en hvit man. Öferhufvudtaget finnes der öfver 3 millioner slafvar. Svarta, Mulatter, Qvadroneer, och dessutom andra af ljusare färg, hvilka i allmänhet föga skilja sig från Europeerne, men likväl af dem som slafvar betraktas och behandlas. De våga icke att aflägsna sig från den trakt de tillhöra utan ett skriftligt pass; i annat fall kan hvem som helst gripa och fångsla dem. Om de fly blifva de uppspårade medelst hundar och förskräckligt misshandlade då de anträffas. (1855, s. 3)

I södra delen af den stora republik, som kallas Nordamerikas Förenta stater, användes en oerhörd mängd neger-slafvar som arbetare i bomulls-, socker- och risplantagerne samt att sköta åkerfälten, hvarförutom allt arbete, så inom som utomhus, i sjelfva verket förrättas af dem, emedan det i dessa stater finnes ganska många människor, som anse allt slags arbete såsom något alldeles onödigt för en hvit man. Öfver hufvudtaget finnes det i de s. k. Sydstaterna öfver 3 millioner slafvar: negrer, mulatter, kvadroneer och dessutom andra, af ljusare färg, hvilka i allmänhet föga skilja sig från europeerna, men likväl betraktas och behandlas såsom slafvara af dem. *Dessa arma varelser* våga icke ens aflägsna sig från den trakt de tillhöra utan skriftligt pass, emedan hvem som helst i annat fall kan gripa och fångsla dem. Om de fly, blifva de uppspårade medelst hundar och obarmhärtigt misshandlade, då de anträffas. (1897, s. 3–4, min kurs.)

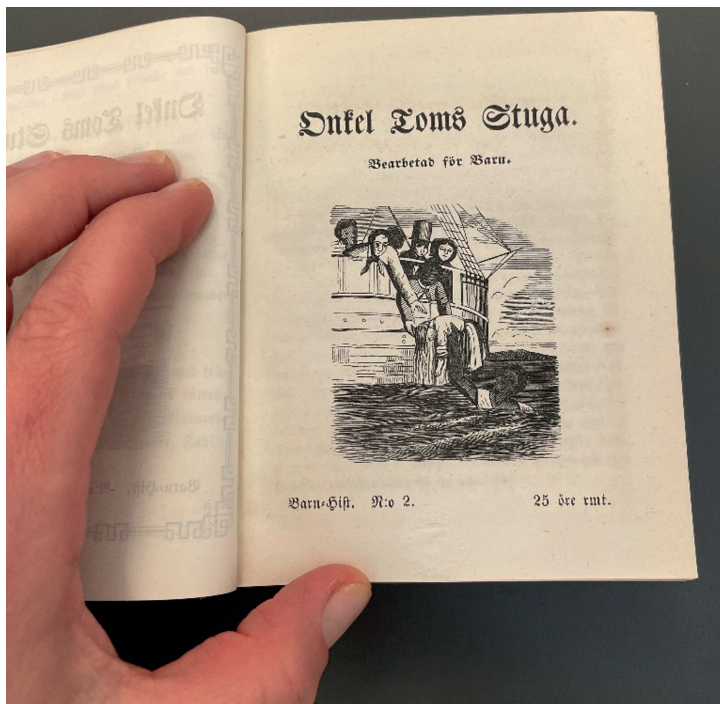

Figur 2. Adolf Johnsons förlags Onkel Toms stuga. Bearbetning för ungdom. Ungdomens bibliotek, nr 42. Stockholm 1897.

Bokförlagsbyråns upplaga från 1855 är även den ett häfte för den lilla handen. Häftet ingår i serien "Barn Skrifter" med titlar som *Skyddsengeln*, samt andra utmärkta sagor för Barn och *Ön Klippenborg*. *En Robninsonad*, bearbetad för Barn. Stowes melodramatiska och politiska protestroman inlemmas så i ett äventyrs- och sago-sammanhang.

I likhet med originalet finns i Bokförlagsbyråns upplaga psalmer och bibelverser i löpande brödtext (om än långt kortare än i ursprungsversionen): "Jesus kan min hårda dödsbädd/ Mjuk, liksom en dunbädd göra" (s. 57). Stowes många referenser till klassisk och samtida skönlitteratur saknas dock, varmed handlingens kristna tematik premieras. Textpassagerna är satta med indrag och i mindre typ vilket kräver typografisk noggrannhet. Sättningen är överlag högkvalitativ, med jämna ordmellanrum och justerade avstavningar. Den täta satsytan ger ett lägre sidomfång, 60 sidor i stället för Meyers 80 sidor, trots att textmängden alltså är snarlik. Det nästan kvadratiska häftet, där texten är tryckt på fint linnepapper, är inte illustrerat, men har en grafiskt stilren vinjett med motiv från romanen. En nyutgåva – satt i fraktur – kommer 1868, även denna tryckt på P.G. Bergs boktryckeri (se ill. s. 177). Omslagsvinjetten har behållits, men även titeln är nu satt i fraktur. Möjligen var typsnittet ett sätt att bredda läsekretsen, eller göra den mer inlemmad i folkligt och/eller religiöst sammanhang. Vid den här tiden sattes nästan undantagslöst den vittra litteraturen med antikva, medan fraktur var vanlig i den kyrkliga sfären. Först 1876 avskaffades fraktur i officiellt tryck.

De tidiga svenska barnbearbetningarna visar på en medvetenhet om den amerikanska kontexten, bland annat genom att referera till den nya lagen, Fugitive Slave Act. I editionen från Bergs 1868 finns ett postskriptum som förtydligar att "förhållandena i Förenta Staterna hafwa förändrat sig, i det att slafweriet derstädes numera har upphört". Framgent blir hänvisningar av detta slag mer sällsynta; romanens ursprungliga sammanhang och därmed politiska slagkraft blir så mer avlägset. Först på 1980- och 90-talet skönjs åter en ambition att sätta romanen i ett politiskt och då också historiskt sammanhang. Den kända barnboksförfattaren Maj Bylock inleder t ex sin bearbetade version *Onkel Toms stuga* (Klassikerförlaget 1995) med en förklarande text "Om *Onkel Toms stuga*" som ger en bakgrund till slaveriets uppkomst och senare amerikanska frihetskriget och slaveriets avskaffande. Ett liknande tilltag syns i Bokborgen 1989.

Figur 3. P.G. Bergs boktryckeris Onkel Toms stuga. Bearbetad för barn. Nytt upplag. Stockholm 1868.

Förkortade och förenklade – 1900-talets första decennier

I det följande ska vi se exempel på tre mycket förkortade versioner. Det rör sig om enkla häften (arken har häftats med metalklamrar) som bäst låter sig beskrivas som billiga förlagsprodukter. Det första och mest ambitiösa är *Onkel Toms stuga*. Texten af J. Granlund (Adolf Johnsons förlag 1907; se ill. s. 179). Häftet är försett med ett omslag i fyrfärgstryck. Färgreproduktionen är mindre lyckad, då de mörkhyade personernas hudfärg skiftar i blått. Det förekommer text på för- och eftersättsbladen, vilket ger totalt 14 sidor text inklusive planscher när det illustrerade omslaget räknats bort. På omslaget

baksida finns en multiplikationstabell samt ett alfabet. Det är alltså en publik i yngre skolåldern som adresseras, då texten inlemmats i ett didaktiskt sammanhang. Författarnamnet Harriet Beecher Stowe har utelämnats helt. Det rör sig å andra sidan inte heller om någon översättning eller bearbetning, utan en fri omtolkning av den mångsysslande översättaren Johannes Granlund (Mählqvist u.å). Adaptionen har således skett i själva skapelseakten, med Stowes roman som inspiration snarare än som förlaga. Häftet innehåller både vers och längre berättande prosastycken. Inledningsvis ges en fyllig, melodramatisk bakgrundsbeskrivning om situationen för afroamerikanska slavar i USA vid den aktuella tiden. Beskrivningen liknar den vi såg i introduktionen i upplagorna från tidigt 1850-tal. Fortfarande finns en ambition att inte bara påminna om den amerikanska utgivningsbakgrunden, utan också berätta om den. Meningslängden är relativt lång (exemplet nedan är på 55 ord) och meningsbyggnaden kan tyckas väl invecklad för ett yngre skolbarn att läsa på egen hand:

Dessa arma negrers lott var i sanning beklagansvärd. De voro i allmänhet utsatta för den grymmaste misshandel af slavägarna samt deras upplysningsmän och pådrifvare, underkastades det hårdaste arbete, fingo dålig kost, inhystes i de eländigaste bostäder och erhöillo prygel vid minsta föreseelse eller till och med skyllan, när de råkat misshaga någon af sina bödlar.

Mina två andra exempel är än mer förkortade; här har den didaktiserande ingången fått träda tillbaka för ett mer emotivt approachande. Det rör sig om två häften med likartat format och innehållsstruktur: helsidesillustrationer och två uppslag med text, varav det ena bara löper över tre och en halv sida. Häftena saknar flera bibliografiska detaljer som översättare, bearbetare, prisuppgift, tryckort och förlag. Med tanke på den enkla produktionen kan det möjligen röra sig om gratisprov eller premier som köparen får med sig vid köp av andra böcker. Det ena häftet är tryckt på Bengtssons Litografiska 1947. Av omslagets baksida framgår att

Figur 4. Adolf Johnsons förlags Onkel Toms stuga. Texten af J. Granlund. Stockholm 1907.

häftet ingår i serien "Lundqvists sagoböcker", med övriga titlar som *Rödluvan*, *Askungen*, *Snövit* och *Tummeliten*. Stoves abolitionistiska protestroman har uppenbarligen blivit saga. Satsytan är luftig och har en omsorgsfull typografi med anfang. Typsnittet är en tunn serif vilket ökar läsligheten trots den täta radsättningen (22 rader/sida). Texten löper över något mer än tre sidor text och är undersökningens kraftigaste förkortade version.

På det andra häftet (som förvaras på Kungliga biblioteket i Stockholm) finns en notering om att det rör sig om en produktion från 1930-talet. Möjligen skall trycket dateras till ett årtionde tidigare. I den korta prosatexten har nämligen verben pluralformer ("voro"; "togo"). Just pluralformer på verb var något som slopades i dagsmedia redan 1925. Något kuriöst är brödtexten satt i en Grotesk san-serif, ett ovanligt typsnitt för skönlitterära texter.

Nedan jämförs häftenas inledande stycken. Som framgår av det senare exemplet har man velat upprätta en historisk distans:

Det var en olycklig dag för alla, när Mr. Shelby, som ägde en av de största plantagerna i Kentucky, råkade i skuld. Det var inte alls svårt att vara slav på Mr. Shelbys plantage, ty han behandlade alla slavar med en högst ovanlig vänlighet, och de voro alla lyckliga till dess deras herres affärer togo en olycklig vändning. Det var då som Onkel Tom, en neger med anmärkningsvärd karaktär, började att känna slave-riets faser. (1930-tal).

Långt härifrån, i Amerika i en trakt som heter Kentucky, levde för många år sedan en rik godsägare som hette Selby. Alla hans arbetare var negerslavar, som man på den tiden brukade köpa och sälja, och de kunde ofta bli förfärligt illa behandlade. Men hos Selby hade det de mycket bra. En gammal neger som kallades onkel Tom, var Selbys sons bästa vän. Gossen Selby tillbringade många timmar i onkel Toms stuga med att lära onkel Tom läsa och skriva. (1947, min kurs.)

Märk väl att det i häftet från 1947 framhålls att Tom är "gammal", något som inte har stöd i originalet där han tvärtom beskrivs som en stark och storväxt man i 40-årsåldern. I den senare barn- och ungdomslitterära utgivningen från decennierna efter 1900-talet porträtteras han dock genomgående – visuellt som litterärt – som en åldring, krum i ryggen och med grått hår eller till och med skal- lig. Skiftet i gestaltning, det dramatiska åldrandet, har rasistiska förtecken – ett sätt att göra figuren mer timid, och därmed ofarlig

politiskt. Å andra sidan följer förskjutningen sin egen logik: att Tom går från att vara en stark atlet till en stillsam farbror är helt i linje med romanens skifte från protest till saga.

Femtiotalsutgivningen

1950-talet är en guldålder i utgivningen. Hela 16 utgåvor ges ut i Sverige 1952–1962. Tendensen tycks vara densamma i Norge (Haarberg, 2013, 2019; Skaret, 2013; Granly, 2007). Ett skäl till den stora utgivningen torde vara att Stowe nu nått klassikerstatus i Sverige, men också att barn blivit en läsargrupp att räkna med. Bakom den stora utgivningen syns också ett intresse för berättelser om barn från andra kulturer än den västerländska.¹¹ Stowe nämns i svenska litteraturhistoriska översiktsverk och i allmänna uppslagsverk; romanen eller utdrag från den finns representerad som läromedel i grundskola och gymnasium samt i kurslitteraturlistor på universitetet. I dagsmedial kulturkritik syns refenser till verket.

Utgivningen kännetecknas av en inte tidigare synbar didaktisk och kognitiv ansats. Böckerna är lästillvända och anpassade för barn formellt så väl som innehållsmässigt. Flera av upplagorna är försedda med redaktionella upplysningar om uttal och svåra ord, t ex förklaras vad en kväkare är samt ordet mulatt – ”Barnet till en vit och en neger.” (AV Carlsson 1958). Omslag och inlagedesign (pastellfärger, logotyper) vittnar om att det är en yngre publik man vill nå. Nu finns också för första gången peritexter som kommenterar upplagan, t ex förlagets avsikt och bearbetningarnas syften och utföranden.

I det följande analyseras tre versioner: Niloé 1955, Ehrlins Folkbildningsförlag 1957 och AV Carlsson 1958. Niloés upplaga, som är en kraftigt förkortad version i två band, har ett tydligt språkdidaktiskt och pedagogiskt anslag som särskiljer den från den övriga utgivningen. Boken ingår i serien ”NU-metoden” – utläses ”Niloé ungdomsengelska” – som syftar till att lära ungdomar engelska medan de läser en översatt bok. Den svenska brödtexten

är följaktligen interfolierad med fetstilade meningar på engelska: "Han var snobbigt och smaklöst klädd i brokig väst och blå halsduk som var knuten i en ofantlig ros. **His big fat fingers were covered with rings**, och i klockkedjan av gediget guld hände en mängd granna berlocker, som han svängde hit och dit under samtalets gång." (s. 5). I sidfoten upprepas meningen åtföljd av en ljudskrift och en svensk översättning. En introduktion till den fonetiska skriften finns i slutet av varje volym tillsammans med en ordlista. Seriens pedagogik kommenteras vid flera tillfällen: "Le-kande lätt inläres glosor och kortare meningar. Metoden är **lustbetonad**, den väcker lusten att lära [...]." (s. 3–4, fetstil i orig.)

Ehlins upplaga är, framgår det av titelsidan, "Fritt berättad av Helmer Norman och Lisa Österlund". Boken ingår i "Skottenserien" som är en serie bearbetade klassiker för barn: "[V]ärldslitteraturens bästa barn- och ungdomsböcker" står det på omslaget. Att *Onkel Toms stugas* ursprungligen var en antislaveriroman för vuxna är inget som noteras. En liten hund, en skotte, syns läsande en bok på omslagets baksida tillsammans med utvikning om seriens ambition, bland annat framgår att förlaget velat "göra innehållet lättillgängligt för en större grupp barn och ungdom" samt att man tagit hänsyn till "den allmänna utvecklingen hos barnen samt deras ordförråd och läsförmåga". Det framkommer även att man i typografiskt avseende har velat göra boken så "tilltalande som möjligt". Den barnvänliga typografin kommer till uttryck i en luftig sats och få sidor med enbart löpande brödtext; i stället är de brutna med illustrationer och blankrader. Merparten av texten utgörs av dialog. Meningsbyggnad och styckeindelning är påfallande enkel. I citatet nedan har originalets styckeindelning bevarats:

Familjen Shelby hade en vacker villa i staten Kentucky i Amerika. Herr Shelby hade tidigare varit mycket rik. Men på sista tiden hade han fått stora skulder. Med skulderna kom bekymmer och oro. (s. 5)

Editionen kommer i ett bundet hårdband. På det mintgröna omslaget är författarnamnet, som är tecknat i stor handstil, felstavat:

”Stow”. Gestalten på omslaget – en bedjande svart man, med stora ögon och stor mun – påminner om en tecknad seriefigur och är undersökningens mest karikerade porträtt. Det rör sig om en grovt stereotyp bild, en *blackface*. Det bör nämnas att bokens övriga illustrationer, *inte* går i linje med denna teckning, som är realistiskt tecknade, om än något romantiserade. Tom syns i vitt skägg och grånat hår.

Boken *inleds* med en innehållsförteckning. Kapitlen, 44 stycken precis som i originalet, har enkla men deskriptiva rubriker. Handlingen följer i stort sett originalet, men undantag från några utvecklingar. Naturscenerier och längre broderande utvecklingar saknas dock. Överlag är stilen långt mindre melodramatisk och sentimental. Den största skillnaden är emellertid den kraftiga reduceringen av persongalleriet. Det kristna budskapet, liksom den i originalet så påfallande diskussionen om slaveriets grymheter, är nerskuret. Dock finns partier där slaverna berättar om den grova avhumanisering de fått uppleva: ”Piskrapp, sparkar, skilsmässa är allt jag minns. Bunden fästes jag vid min köpares sadelknapp och forslades bort. På natten grät jag av längtan efter min mor och syskon.” (s. 49).

AV Carlssons bokförlag ger ut *Onkel Toms stuga* i serien ”Bästa-böckerna i färg”. Andra titlar är *Robinson Kruse* och *Nybyggarna i Canada*. Märk väl att när ungdomsbearbetningar av *Onkel Tom* inkluderas i en serie ingår titlar med äventyrskontext. *Onkel Toms stuga*-häftena för barn däremot ingick i serier med sagor för yngre barn (jfr Adolf Johanson 1897). AV Carlssons version är en svensk översättning (Gertrud Zetterholm) från en dansk bearbetning (Else Schiøler) av en dansk översättning (Anton Esperø). Den danske tecknaren Ernst Clausens illustrationer har bevarats. Dessa är konstnärliga, men porträttet av Eliza är stereotypt och sexualiserat. Hon gestaltas ljushyllt med fylliga läppar och med långt svart hår (s. 35). Tom å sin sida ser betydligt äldre ut än sina 40 år (s. 68).

Schiølers bearbetning är ambitiös, t ex förekommer avsnittet med senator Bird och kväkarfamiljen som räddar Eliza, något som i regel saknas i barnbearbetningarna. Första kapitlet inleds med

en scen som går i linje med originalet: förhandlingen om försäljningen av Tom och Harry. En kuriös detalj är en årsangivelse ("en februaridag 1850") något som avviker från originalet, som tilldrar sig i realtid och dessutom helt saknar tidsangivelser. Större delen av framställningen utgörs av dialog. Spåren av Stowes inkluderande och läsartillvända berättarstil, där hon nyttjar pluralis majestatis, återfinns endast vid ett tillfälle, passande nog – vilket går i linje med originalet – då hon introducerar en ny miljö i handlingen: "Vi är i ett stort, trevligt kök. Allt är rent och fint, inget damm eller skräp någonstans. Golvet är ljukt och blankt, spisen blänker." (s. 63).

Den ökade utgivningen under 1950-talet kan relateras till två omständigheter. För det första bör den ses i ljuset av en folkbildande ambition att förse efterkrigstidens babyboomer-generation med sedelärande kvalitetslitteratur om allas lika värdighet. 1950-talet får vi komma ihåg är efterkrigstidens decennium. En roman om frigörelse från maktmisbruk och orättvisor vann lätt gensvar i det sargade Europa. För det andra firar boken 100 år (1952), varmed ett jubileum ur ett förlagsperspektiv kan ha fungerat som draglok. Ser vi till receptionen i dagspressen vid denna tid finns flertalet recensioner som tar tillfället i akt att samtidigt med en anmälan också förmedla bokens bakgrundshistoria parat med minnen från deras barndomsläsningar (Nyman, 1951; Tingsten, 1951; Attorps, 1957). Flera kritikerna framhåller just bokens aktualitet. En kritiker som Hagar Olsson (1959) skriver att "[v]år barnoms rara Onkel Tom har ingalunda avträtt från världsarenan, han är aktuellare än någonsin". I sin artikel lyfter hon fram Beecher Stowes egenartade charm, men påpekar att den tyvärr inte kommer fram i "den godtyckligt stympade, 'moderniserade' svenska utgåvan" (Olsson, 1959). I *Dagens Tidning* finns en recension av en nyutkommen utgåva på Albert Bonniers förlag (i serien "De odödliga ungdomsböckerna"): "Jo, nog duger det även i vår tid att läsa om detta verkligen fruktansvärda, hjärtslitande, ohyggliga negerhelvete, interfolierat av författarinnans förnumstiga kommentarer och fromma gudaktighet [...] (S.T., 1955; se även Fredén, 1952). Nu börjar det även, som ett slags eko från rösterna i USA, dyka

upp artiklar som diskuterar romanens problematiska gestaltningar av ras och dess avsaknad av litterär kvalitet. En referens är James Baldwins essä "Everybody's Protest Novel" (1949) i vilken han kritiserar Stowe för att hemfalla åt schablonartade personbeskrivningar. När Stowe framställer Tom, romanens förövrigt enda helt svarta afroamerikan, som en servil och gudfruktig man, görs han ofarlig. En oförarglig slav var förstas en förutsättning för romanens framgång, påpekar Baldwin, men konsekvensen blev framgent förödande för svartas identitet (Baldwin, 1949/1980, s. 92–93). De kritiska rösterna tilltar mot årtiondets slut. I en artikel i Expressen, "Rasmystik och fördomar – 'Endast vitt blod kan göra negrerna frihetsälskande'" (Alexandersson, 1957) understryks att boken har "brister av allvarligare slag", som "rasfördomar" och den "outhärdligt sentimentala tonen". Artikelns tar också utgångspunkt i J.C. Furnas banbrytande *Goodbye to Uncle Tom* (1956) som levererade en skarp kritik av Stowes "aningslösa" rasism.

Det sena 1900-talets utgåvor

Decennierna före millennieskiftet kommer en ny våg av utgåvor, efter att utgivningen gått på sparlåga mellan 1962–1982. Titlarna ingår nu i regel i en serieutgivning, något som förstärks peritextuellt genom standardiserade omslag, logotyper och rubriker som "Önskeklassikern" (Bonniers Juniorförlag 1982a), "Disney's Ungdomsbokklubb" (J.A. Lindblads bokförlag 1982c) och "De Odödliga" (Bonniers Juniorförlag 1982b). Målgruppsanpassningen blir mer specifik. Adaptionernas didaktiserande anslag avtar till förmån för mer konnotativa hänsyn. I utgivningen som tydligt riktar sig till ungdomar syns ett ökat sidantal men också mindre barnvänliga illustrationer; motiven är ofta av äventyrlig prägel med influenser från filmens bildspråk (se t ex Bokorama 1983). *Onkel Toms stuga* för barn blir å sin sida än mer barntillvända. En adaption som står ut är den kända barnboksförfattaren Maj Bylocks adaption på Klassikerförlaget 1995 (se nedan).

Påfallande är också att översättningarna upphör. De böcker som ges ut har med andra ord återanvänt tidigare översättningar – ett extremfall en översättning från sent 1800-tal (Kristna Bokringen 1990–1991). Även de nu sekelgamla illustrationerna har återanvänts i denna utgåva. En förklaring kan vara att förlaget av kostnadsmässiga skäl vill använda material som inte längre omfattas av copyright.

Den sista översättningen från originalspråk till svenska görs av Harry Lundin och ges ut av Niloé 1975 i "Gula serien", en serie med klassisk äventyrlitteratur. Böckerna var alltid 320 sidor alldeles oavsett originalets sidomfång. Inför utgivningen kom därmed många av titlarna att kraftigt förkortas, så även *Onkel Toms stuga*. I Niloés version har vissa intriger och förvecklingar skurits ner. Stowes många utbroderade beskrivningar är borttagna och i texten har äldre språkformer rensats ut. Trots moderniseringsivern har man återanvänt illustrationerna från en upplaga från sent 1800-tal. Den eklektiska eller om man så vill ogenomtänkta ansatsen uppmärksammas i *Aftonbladet*. Recensenten noterar att de 43 illustrationerna är "rätt gräsliga, men deras uppenbara ålderstigenhet förlämnar dem en viss charm" ("Kort om böcker", 1975). Denna tendens att på olika sätt (illustrationer, introducerande kontextualiseringar eller ålderdomligt språkbruk) förankra Stowes roman i ett historiskt då, men ändå anpassa texten för en samtida läsekrets (borttagna intriger, reducerat persongalleri, förenklat språkbruk) löper som en röd tråd genom hela den moderna *Onkel Toms stuga*-utgivningen, och är ofta en anledning till att upplagorna lästa så här med historisk och vetenskaplig distans – och som del av en samlad korpus – får något apart över sig.

Hela fyra nya utgåvor ges ut på Niloé de kommande åren: 1980, 1983, 1989 och 1990. På titelsidan till 1990-års utgåva står: "Något omarbetad. Nysatt text." Både pärmen och inlagan har större format än versionen från 1975. Omslaget, i design av Anna Dellerholm, går i blågröngula 1990-talsfärger och är ett kollage med disparata men ändå tematiskt sammanhängande motiv: en svart pojke, bomullskvistar och kupade händer. Niloés "Gula serie" vände sig till vuxna och signalerade kulturellt kapital. Upplagan

från 1990 däremot är gjord för barnet och ska passa i bokhyllan i barnrummet.

Förlaget Bokborgens version från 1989 är en översättning av en fransk bearbetning. Det saknas visserligen uppgifter om att boken skulle rikta sig till yngre läsare, eller vara bearbetad överhuvudtaget, men den enkla texten, det lättlästa typsnittet i stor stil och de många illustrationerna talar tydligt för att det är en ung publik man vänder sig till. En förklaring till varför utgivaren inte vill eller tänker att det är nödvändigt att betona att det är en läsarvänlig eller bearbetad upplaga, är att romanen nu är så pass inlemmad i ett barn- och ungdomslitterärt klassikersammanhang att en redaktionell kommentar av detta slag ses som överflödig. Bokborgens utgåva ingår mycket riktigt i en "Klassiker-serie". I jämförelse med upplagan från Niloé verkar dock tänkt målgrupp vara något oklar. Å ena sidan finner vi mycket barnvänliga illustrationer, å andra sida helsidesfärgplanscher med ett mer vuxet bildspråk. Här syns tydliga influenser från amerikansk västernfilm, vackra kvinnor, med stora ögon och munnar, eleganta frisyrier och sminkning. Tom gestaltas som en gammal man, nästan flintskallig med vitt hår och skägg. På en plansch ses han sittande vid Evas dödsbädd. Hon ser ut att vara i övre 20-årsåldern snarare än sina 6–7 år. Illustrationerna är inte parallella med handlingen, i stället föregriper vissa av dem senare händelser i boken, t ex finns en scen där George Shelby begråter Toms död (s. 97), trots att Tom dör flera kapitel senare (s. 116). Snarare än att vara ett estetiskt verkkningsmedel har affischer- nas placering med ekonomiska faktorer att göra: det är enklare / billigare att placera affischer vid varje falsat tryckark, än att lägga dem i tryckarken. Samma teknik användes som bekant i de tidiga barnhäftena från 1850-talet.

Bokborgens version är så kraftigt bearbetad innehålls- och formmässigt att den nästintill är en fri tolkning. Intrigen som berör Eliza är borttagen, och därmed saknas alla karaktärer som hjälper henne att nå friheten i Kanada. Med andra ord har företrädare för slaveriets avskaffande försvunnit ur handlingen. Vissa av gestalterna har också fått byta roller, eller i varje fall namn. Bearbetaren har dock lånat flera stildrag från Stowe (vars efternamn på bok-

ens omslag stavas Beecher-Stowe, med bindestreck), bland annat de inkluderande exposéerna i vissa kapitel: "Låt oss nu gå in i Toms stuga ...". (s. 16). Även den naturromantiska och storslagna ouvertüren om Mississippifloden återfinns, om än i kraftigt förkortad form: "Mississippi! Den väldiga floden flyter majestätiskt fram mellan sockerrörsväxt som vajar för vinden. En ångare stävar långsamt nerför floden, lastad med bomullsbalar. I fartygets för återfinner vi Tom." (s. 31). Vidare finns flera läsartillvända avsnitt där berättaren både ställer retoriska frågor samt tilltalar och vägleder läsaren. En stor skillnad mot originalet, och en berättarstrategi som sällan återfinns i de bearbetade versionerna, är att berättaren håller en historisk distans till texten. Boken inleds t ex med ett tre sidor långt historiserande och metakommenterande förord, där såväl romanens uppbyggnad som politiska slagkraft lyfts fram:

I romanens form utgör *Onkel Toms stuga* en politisk och social anklagelseskrift av stort intresse. Boken följer inga estetiska lagar. Den är uppbyggd som ett skarpt debattinlägg, där allt – både personer och situationer – ger författarinnan anledning att fördöma eller berömma.

Romanens huvudperson, Tom, är som hjälten i en hjältesaga. Hans moraliska styrka är enastående. Han är ändå en enkel man, obildad, ödmjuk, resignerad. Han besvarar förödmjukelser med förlåtelse och tortyr med kärlek. Och denna kärlek är revoltens subtilaste uttryck. I det sammanhang där Tom uppträder blir hans strävan efter godhet och rättvisa ett fruktansvärt vapen. (ibid., s. 7–8)

Sättet att balansera på gränsen mellan att vara en kraftig bearbetning och förenklad återberättelse känns igen i de två sist utkomna svenska utgåvorna av *Onkel Toms stuga*: Klassikerförlaget/Maj Bylock, 1995 (ny uppl. 2003), och Hegas/Margaretha Grogarn, 1998. Dessa två böcker sätter punkt för den långa utgivningstraditionen av *Onkel Toms stuga* i Sverige. Ser vi i den nationella bibliotekskatalogen Libris skönjes emellertid ett nymornat intresse för boken då två editioner ges ut 2017. Intresset är dock skenbart. Det rör sig

nämligen om digitala versioner (tal och ljudbok) av äldre utgåvor som tillkommit inom ramen för större digitaliseringsåtgärder: Amanda Kerfstedts utgåva från 1900 respektive Ragnhild Halléns från 1954.

Bylocks *Onkel Toms stuga* (80 s.) ges ut i serien "Äventyrsklassiker" som också inkluderar titlar som *Robinson Crusoe* och *Skattkammaren*. Just det äventyrliga anslaget förstärks peritextuellt: bokens för- och eftersättsblad är en enkelt tecknad karta över USA med små illustrationer föreställande ett skepp, en grupp indianer, ett ånglok och en ångbåt. På titelsidan finns ett tecknat exlibris. Texten är lättläst och meningsbyggnaden enkel. N-ordet förekommer inte, i stället används genomgående "slav". På första sidan finns en innehållsförteckning över kapitlen. Kapitelrubrikerna är korta och ej numrerade, vilket också är en bearbetningsstrategi. Språket är avskalat och meningsbyggnaden enkel: "Den svarta slaven Tom är stolt. Han tjänar ödmjukt sin vita herre." Handlingen följer originalet och tar fasta på de mest dramatiska höjdpunkterna. Persongalieriet är kraftigt reducerat. Bylock har också försökt ta efter, eller snarare göra rättvisa åt Stowes mycket målande beskrivningar:

Onkel Tom var en av slavarna på familjen Shelbys gård. Han bodde i en liten stuga. På somrarna var den nästan helt täckt av doftande klängrosor och bakom stugan dignade buskarna av saftiga hallon. (Klassikerförlaget 1995, s. 11)

I originalet kan vi läsa:

The cabin of Uncle Tom was a small log building, close adjoining to "the house", as the negro *par excellence* designates his master's dwelling. In front it had a neat garden-patch, where, every summer, strawberries, raspberries, and a variety of fruits and vegetables, flourished under careful tending. The whole front of it was covered by a large scarlet bignonia and a native multiflora rose, which, entwisting and interlacing, left scarce a vestige of the rough logs to be seen. (Ammons, 1994/2018, s. 27)

På pärmens baksida syns ett författarporträtt av en leende Bylock, varmed ett personligt band till publiken kan tyckas upprättat. Även i Grogarns bok finns ett författarporträtt med bildtext: "Jag som har översatt den här boken är född och uppvuxen i Stockholm [...]." Från att ha varit en osynlig och okänd aktör – ofta ej omnämnd – har översättaren eller bearbetaren av en utländsk text fått markant större status.

Margareta Grogarns *Onkel Toms stuga* (1998, 160 s.) förkunnar redan på titelbladet att det rör sig om en översättning och bearbetning av en dansk förlaga: "Dansk bearbetning Else Schiøler". Som framgått gavs versionen ut 1956 i Danmark och översattes till svenska av Gertrud Zetterholm två år senare (AV Carlssons förlag). Att det redan finns en svensk översättning är dock inget som noteras av Grogarn. Sannolikt har hon således utgått från den danska originalversionen. Eftersom jag redan nämnt Schiølers bearbetning nöjer jag mig här med en kort kommentar av Grogarns insats. Med tanke på att Schiølers bearbetning utfördes på 1950-talet torde Grogarn ha velat anpassa sin översättning till en mer samtida läsekrets. Så har dock inte skett, snarare råder det omvända. Boken är t ex försedd med Karl Aspelins illustrationer från år 1900, och genomgående används n-ordet. Grogarns användning kan betraktas som ignorant i förhållande till föreställningar om ras. N-ordet är inte helt frånvarande i svenskt offentligt tryck vid denna tid, och förekommer som vi sett i hela *Onkel Toms stuga*-utgivningen. Flera studier har dock visat att medvetenheten om ordets tydligt nedvärderande konnotation, framför allt i engelskan, har funnits redan på 1950-talet, även om det är först på senare tid som Svenska Akademiens Ordlista uttryckligen hänvisar till att ordet är "starkt nedsättande och något ålderdomligt" (Vikenfalk, 2022, s. 8–9).

En klassikers uppgång och fall – slutord

Onkel Toms stuga skrevs 1852 som ett debattinlägg i den infekterade debatten om slaveri i USA. Boken väckte starka reaktioner och skapade opinion. I Sverige såg förhållandena annorlunda ut,

både politiskt och socialt. Icke desto mindre påminner bokens svenska karriär om den amerikanska. Även här har verket passerat alla stadier från att vara en omtalad bestseller till att bli en klassiker för att fram på 1960-talet kritiseras och senare på 2000-talet bli allt mer ifrågasatt. Att döma av Parfaits genomgång av den amerikanska utgivningshistoriken (2007) ser det dock ut som om den svenska utgivningen skiljer sig från den amerikanska på en viktig punkt: från 1930-talet och framåt är det i regel som barn- och ungdomsbok som verket når sina läsare. Mönstret förstärks successivt under 1900-talet. Efter 1982 ges verket enbart ut i barnversioner. Sista översättningen – en kraftigt förkortad text – görs 1975. År 2003 återutges barnboks författaren Maj Bylocks bearbetning för Klassikerförlaget. Denna blir den sista versionen av verket som ska ges ut på svenska (digitala bilagor undantagna).

Förklaringen till de olikartade utgivningsvägarna kan sökas i verkets relevans för diskussioner om föreställningar av ras, en debatt som först på senare tid på allvar aktualiserats i Sverige. Med tanke på att den svenska kontexten kraftigt skilde och än idag skiljer sig från den amerikanska kan transformationen till barnbok vara en bidragande anledning till romanens långa överlevnad på svensk bokmarknad. En bok som snarare än att lyfta fram slaveriets fasor betonar äventyrliga strapatser och/eller ett barns existentiella samtal med en äldre farbror är helt enkelt mer gångbar. Konsekvensen blir emellertid att läsarens möjlighet att orientera sig i den ursprungliga kontexten försvåras med resultatet att romanens karaktär av antislaveriroman reduceras. Kan hända – och paradoxalt nog – är det just den urvattnade politiska tendensen som bidragit till verkets sorti?

*

Onkel Toms stugas kanoniseringsprocess stöttas av raffinerade marknadsstrategier: ständigt nya utgåvor tillkommer med nya försök till publikanpassningar: nya omslag, nya format, nya illustrationer – och nya ansatser. Varje enskild edition i mitt material berättar en historia om svensk bokmarknad vid en viss tidpunkt, men också om den kulturella dagordning och ideologiska

underström som associerats med verket vid den aktuella tiden. *Onkel Toms stuga* har fått vara sagobok, pekbok, diktsamling, äventyrsroman, ungdomsklassiker och skolbok, men också mer seriös ungdomslitteratur, utan publiktillvända peritexter. Vissa av produktionerna har varit boktekniskt påkostade, andra typografiska hastverk. Vissa kännetecknas av en genuin vilja att göra en historisk text tillgänglig för moderna läsare, andra är mer ogenomtänkta.

I utgivningen förekommer ofta det jag skulle vilja kalla publicistisk återvinning – att tidigare versioner bearbetas och/eller justeras. Detta sker under hela utgivningsperioden (se bland annat Meyers 1853; Bergs 1855; AV Carlsson 1958; Niloé 1975–1990; Hegas 1998). I stället för att ombesörja en nyöversättning ger t ex Kristna Bokringen 1990-91 ut en bearbetning av en utgåva från 1895 (Torsten Hedlunds förlag). Språkbruket är förvisso moderniserat och äldre uttryck har tagits bort – dock inte n-ordet. Upplagan har även återanvänt 1895-års originalillustrationer.

Några övergripande utvecklingstendenser på innehållsnivå är att de svenska adaptationerna tonat ner den politiska dagordningen och premierat verkets äventyrliga inslag och/eller Toms farbroderliga relation till flickan Eva samt att utgivarna tar sig allt större frihet: intriger reduceras, gestalter hamnar i skymundan eller försvinner helt. Vad gäller strukturell och formmässig adaption syns ett krympande sidomfång och en allt mer språkligt och stilistiskt förenklad text. Beträffande adaption i förbindelse med textens yttre utformning ses ett ökat antal illustrationer och färggladare omslag. Här kan också nämnas det faktum att romanens titelgestalt, Tom, blir äldre i den barnlitterära utgivningen – just hans åldersstighet är ett kännetecken, framför allt i illustrationerna. Snarare än att som i originalet vara en högre och atletisk man (hans fysionomi är själva anledningen till att han inledningsvis säljs), blir han en tillbakadragen farbror.

Namnen på de som bearbetat eller översatt träder också fram på titelsida eller omslag. Två av dem (Grogarn och Bylock) låter sina egna författarpersona bli en del av texten. Ett 1990-talsfenomen är återberättade versioner, även om liknande tendenser finns redan

i de allra första upplagorna. Editionerna från 1853 och 1855 var som vi såg omdiktade versioner så till vida att handlingen främst fokuserade på Elizas flykt. Och redan Johannes Granlunds version från 1907 var ett slags fri litterär fantasi.

Finns något sammanfattande att säga om vad som saknas i adaptationerna? Ja, de många intertexterna i Stowes original är strukna. Endast ett fåtal av barnbearbetningarna har tillvaratagit dem och då i modifierad eller förenklad form (Bokförlagsbyrån 1855; Adolf Johanson 1897). Den främsta anledningen torde vara målgruppsanpassningen. Barn förutsätts inte ha estetiskt eller intellektuell utbytte av kulturella ekon som de inte kan relatera till. Men om vi tänker oss intertexterna som ett stilgrepp blir följden en för adaptationerna mindre komplex text och därmed försvagad litteraritet.

Ett annat kännetecken är en ökad frånvaro av historisk contextualisering, med resultatet att originalets bärande diskussion om slaveri hamnar i skymundan eller helt försvinner. Flera av adaptationerna har t ex kringgått eller kortat ner intrigen med Elizas flykt, framför allt hennes vistelse hos kväkarfamiljen. Representer för slaveriets avskaffande har alltså fått träda tillbaka medan gestalter som den grymme slavägaren Simon Legrée ges opropor­tionerligt stort utrymme.

Det som står ut i den 170 år långa utgivningstraditionen av Stowes roman i Sverige är nedgången åren 1962–1982. Denna låter sig bäst förstås mot bakgrund av den amerikanska medborgarrättsrörelsens ifrågasättande av romanens ställning som en grundpelare i amerikansk litteratur och populärkultur (Baldwin, 1949/1980, s. 92–97; Gossett, 1985, s. 388–408; Thompson, 2021, s. 15–27). Medborgarrättsrörelsen fann fäste i den svenska vänstern och fick stort genomslag i svensk kulturdebatt. De svenska kritikerna påpekar nu romanens "sentimentala" ton och de många "rasfördomarna". Man anmärker också på "litterära" brister – ekon från Baldwins kända essä? Icke desto mindre tar utgivningen åter fart på 1980-talet. Minnet är som bekant kort i en kommersiell bransch. Nu börjar också upphovsrätten gå ut för de tidiga översättningarna, varmed en återutgivning blir mindre kostsam.

Idag, hösten 2022, har det gått 47 år sedan den sista översättningen till svenska gjordes från originalspråket, Harry Lundins översättning för Niloés klassikerserie. Översättningen återutges hela fyra gånger de följande decennierna. Vad gäller den sista versionen från 1990 råder inget tvivel om att boken stöpts om till barnlitteratur. Omslaget med dess blågröna pastelltoner kunde knappast vara mer avlägset från det dramatiska omslaget på seriebearbetningen från 1957, där en skräckslagen muskulös svart man flyr från en beväpnad man med blodhundar. Något har uppenbarligen hänt. Rasmotsättningar, avhumanisering och omänskligt lidande har gått ifrån att vara en protestroman till att bli integrerade i en underhållningskontext för att så slutligen bli saga.

På titelbladet till Lundins översättning står att läsa att texten är "lätt förkortad", men på vad sätt framgår inte. Inte heller redogörs för textgrundlaget och vilka textkritiska aspekter som begrundats vid utgivningen. Avsaknaden av textfilologiska redogörelser är genomgående i nästintill samtliga versioner som undersökts. Endast i ett fall har jag funnit en diskussion om *varför* upplagan adapterats (Ehlins 1957). I den tidiga utgivningen nämns vilken amerikansk upplaga översättningen utgått från, men sådana upplysningar saknas framgent. Vanligtvis är det i underrubriken som det framgår att editionen är en bearbetning, förkortning eller fri berättelse. Endast två versioner diskuterar bearbetningen mer utförligt: Klassikerförlaget 1995 och Hegas 1995. Klassikerförlagets edition uppmanar läsaren: "Läs hela den kompletta utgåvan av Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms stuga*". Men vilken "komplett utgåva" det rör sig om anges inte, inte heller har förlaget någon parallell utgivning av en mer textkritisk orienterad utgåva.

Det är talande att romanen inte översatts på nästan ett halvt sekel samt att den sista originaladaptionen görs år 1995 (ny uppl. 2003). Samtida identitetspolitiska strömningar har gjort gestaltningar av ras – nyanserade som klichéartade – om inte tabubelagda så lättinfekterade (se Arpings bidrag i detta nummer). Det senaste decenniet har flera svenska förlag fått dra in böcker på grund av rasstereotypa illustrationer.¹² Mot denna bakgrund

ter sig en nyutgivning, nyöversättning eller adaptation av *Onkel Toms stugas* otänkbar och kanske också överflödiga.

REFERENSER

- Alexandersson, B. (1957, 15 december). Rasmystik och fördomar – 'Endast vitt blod kan göra negrerna frihetsälskande'. *Expressen*.
- Ammons, E. (red.). (1980). *Critical essays on Harriet Beecher Stowe*. G.K. Hall.
- Ammons, E. (red.). (2018). Harriet Beecher Stowe *Uncle Tom's Cabin* [1994]. Norton Critical Edition.
- Attorps, G. (1957, 30 november). Onkel Toms stuga. *Svenska Dagbladet*, Under strecket.
- Baldwin, J. (1980). Everybody's Protest Novel [1949]. I E. Ammons (red.), *Critical Essays on Harriet Beecher Stowe* (s. 92–97). G.K. Hall & Co.
- Bharathi-Larsson, Å. (2022a). Onkel Toms stuga i Sverige: Jenny Nyströms illustrationer till upplagan från 1895. I Åsa Bharathi-Larsson (red.), *Bilder av ras i svensk visuell kultur* (s. 11–28). Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Bharathi-Larsson, Å. (2022b). Bilder av Tom. *Anekdot. Det digitala bildningsmagasinet*. <https://anekdot.se/essa/bilder-av-tom/>
- Bohlin, G., von Zweigbergk, E., & Ørvig, M. (1972). *Barn och böcker. En orientering*. Rabén & Sjögren.
- Brandell, G. (1913). *Skolbarns intressen. En psykologisk-pedagogisk undersökning*. A.V. Carlson [diss., Uppsala universitet].
- Bryant, J. (2002). *The Fluid Text. A Theory of Revision and Editing for Book and Screen*. University of Michigan Press.
- Davis, T.C., & Mihaylova, S. (2018). *Uncle Tom's Cabins: The Transnational History of America's Most Mutable Book*. University of Michigan Press.
- Dolatkhah, M. (2011). *Det läsande barnet. Minnen av läspraktiker, 1900–1940*. Skrifter från Valfrid, nr. 48 [diss.]. Högskolan i Borås.

- Edman, K., & Johansson, V. (2013). *Lilla Hjärtat går i graven, Pippi lever vidare: en text- och bildanalys av barnlitteratur och en idéanalys av debatter, kring framställningen av etnicitet* [Examensarbete i utbildningsvetenskap inom allmänt utbildningsområde]. Uppsala universitet, Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier.
- Escarpit, R. (2012). "Skapande förräderi" som nyckel till litteraturen [1973]. Sv. övers. Gunnar Sandin. I J. Svedjedal (red.), *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle* (s. 183–190). Studentlitteratur.
- Fredén, G. (1952, 10 mars). Onkel Toms stuga. Ett hundraårsminne. *Göteborgs Handels- och Sjöfarts Tidning*.
- Frick, J. (2012). *Uncle Tom's Cabin on the American Stage and Screen*. Palgrave Studies in Theatre and Performance History, Palgrave Macmillan.
- Genette, G. (2001). *Paratexts: Thresholds of interpretation* (J.E. Lewin, övers.). Cambridge University Press. (Ursprunglig publicerat 1987).
- Gossett, T. (1985). *Uncle Tom's Cabin and American Culture*. Southern Methodist University Press.
- Granly, H.S. (2007). Neger i Norge. Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms hytte* som samtidskommentar på 1950-tallet. [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.
- Haarberg, J. (2013). Onkel Tom? Hvilken onkel Tom? Om publiseringen av Harriet Beecher Stowes roman – i USA og Norge. Norsk barnebokinstitutt. <https://barnebokinstituttet.no/forskning-50/onkel-tom-hvilken-onkel-tom-om-publiseringen-av-harriet-beecher-stowes-roman-i-usa-og-norge/>
- Haarberg, J. (2019). Da onkel Tom kom til Norge. Oversatte romaner i den nye nasjonalstatens fem første tiår (1814–1857). *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*, 22(2), 182–201. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-288X-2019-02-05>
- Hellekant, J. (2012, 22 december). Böcker med "Lilla hjärtat" stoppas. *Svenska Dagbladet*.
- Henrikson, P. (2007). *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer*, Svenska Vitterhetssamfundet.

- Karlsson, M., & Hedlund, S.L. (2013). *Lilla Hjärtat och alla små brokiga bibliotekarier. En studie av hur Lilla Hjärtat hanterats på folkbiblioteken* [Kandidatuppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Institutionen biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan, 2013: 48]. Högskolan i Borås.
- Klingberg, G. (1981). *Adaptation av text till barns egenskaper – en lägesrapport om ett begrepp*. Pedagogiska uppsatser 4. Lund.
- Kohn, D., Meer, S., & Todd, E.B. (red.). (2006). *Transatlantic Stowe: Harriet Beecher Stowe and European Culture*. University of Iowa Press.
- ”Kort om böcker” (1975, 13 oktober). *Aftonbladet*.
- Lawrence, D.E., & Montz, A.L. (red.). (2020). *Adaptation in young adult novels: Critically engaging past and present*. Bloomsbury Academic.
- Linnström, H. (1961). *Svenskt boklexikon: åren 1830–1865*. Bokgillet.
- McGann, J. (1991). *The Textual Condition*. Princeton University Press.
- Müller, A. (red.). (2013). *Adapting Canonical Texts in Children’s Literature*. Bloomsbury Publishing.
- Mählqvist, S. (u.å). Johannes Granlund. *Svenskt översättarlexikon*. https://litteraturbanken.se/%C3%B6vers%C3%A4ttarlexikon/artiklar/Johannes_Granlund
- Nyman, T. (1951, 31 augusti). Ett 100-årsminne. *Dagens Nyheter*.
- Olsson, H. (1959, 13 december). Onkel Toms stuga, *Dagens Nyheter*.
- Parfait, C. (2007). *The Publishing History of Uncle Tom’s Cabin, 1852–2002*. Ashgate.
- Pictures and Stories from Uncle Tom’s Cabin* (1853). Marian S. Carson Collection. <https://www.loc.gov/item/97181918/>
- Rogers *Seriemagasin* (u.å.). <https://rogersmagasin.com/serietidningar-och-seriepublikationer/illustrerade-klassiker/illustrerade-klassiker-31-40/#Onkel%20Toms%20stuga> [om svensk serietidningsutgivning inom ramen för *Illustrerade Klassiker*].
- Skaret, A. (2013). Å være en barnelitterær klassiker: Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms hytte*. *Barnelitterært Forskningstidsskrift*, 4(1), 1–10. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3402/blft.v4i0.23325>

- Skjønberg, K. (1982). *Vem berättar? Om adaptationer i barnlitteratur*, sv. övers Ying Toijer-Nilsson. Rabén & Sjögren.
- S.T. (1955, 20 januari). "Onkel Tom på nytt", *Dagens Tidning*.
- Stowe, H.B. (1852). *Uncle Tom's Cabin: Life Among the Lowly*. John P. Jewett.
- Svedjedal, J. (1998). Almqvists *Det går an* och konsten att överleva [1989]. I M. Björkman (red.), *Böcker och bibliotek* (s. 229–256). Studentlitteratur.
- Thompson, C. (2021). *Uncle: Race, Nostalgia, and the Politics of Loyalty*. Coach House Books.
- Tingsten, H. (1951, 1 augusti). Onkel Toms stuga. *Dagens Nyheter*.
- TT Spektra (2012, 20 november). Stina Wirsén slutar teckna Lilla hjärtat. *Svenska Dagbladet*.
- Vikenfalk, D. (2022). Förhållningssätt och attityder till n-ordet i litteraturundervisningen [examensarbete i Svenska]. Malmö universitet.
- Weinreich, T. (2004). *Børnelitteratur mellem kunst og pædagogik* (2. udg.). Roskilde Universitetsforlag.
- Winship, M. (1999). 'The Greatest Book of Its Kind': A Publishing History of 'Uncle Tom's Cabin'. *The Proceedings of the American Antiquarian Society*, 109, Part 2, 309–332.
- Winship, M. (2007). Uncle Tom's Cabin: History of the Book in the 19th Century United States. *Uncle Tom's Cabin and American Culture*. <http://utc.iath.virginia.edu/interpret/exhibits/winship/winship.html>

Svenska upplagor av Onkel Toms stuga som omfattas av uppsatsen

- Onkel Toms stuga eller negerlifvet i amerikanska slafstaterna* (1852). Övers. S.J. Callerholm. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Onkel Toms stuga eller negerlifvet i Amerika* (1852). Övers. A.F. Landtbom. Göteborg: Anders Lindgrens förlag.
- Onkel Toms stuga för ungdom med 7 Illustrationer* (1853). Stockholm: Philipp J. Meyers boktryckeri/J.A. Dahlströms tryckeri.
- Onkel Toms stuga. Bearbetad för barn* (1855). Övers. okänd. Stockholm: Bokförlagsbyrå/P.G. Berg boktryckeri. (Ny uppl. 1868).

- Onkel Toms stuga, eller negrernas lif i Amerikas slafstater* (1869). Översättning och bearbetning för barn af L.L.P. Palmqvist förlag.
- Onkel Toms stuga. Öfversättning av Hugo Schönemann* (1894). Stockholm: Adolf Johnsons förlag.
- Onkel Toms stuga: eller lifvet bland negrerna i Nordamerikas slafstater* (1895). Övers. Jean Fr. Rossander. Göteborg: Torsten Hedlunds förlag.
- Onkel Toms stuga. Bearbetning för ungdom* (1897). "Ungdomens bibliotek", nr 42. Illustrerad. Illustrerat omslag, "G.L Fürth". Övers. okänd. Ill. okänd. Stockholm: Adolf Johnsons förlag. Tryckt i Norrköping M. Wallberg & Co Boktryckeri. (Ny uppl. 1902).
- Onkel Toms stuga. En skildring af de förtrycktes lif* (1897). "Med öfver 100 illustrationer från originalteckningar af framstående artister". Worcester, Massachusetts: A.P. Lundborg. (Ny uppl. 1902, John C. Winston Förlag).
- Onkel Toms stuga. En berättelse om slaveriet* (1900). Bearbetning för Sveriges barn av Amanda Kerfstedt. Med originalteckningar av Karl Aspelin. Barnbiblioteket Saga 4. Stockholm: Svensk Läraretidnings förlag. (Ny uppl. 1909, 1912, 1915, 1919, 1923, 1927, 1930, 1935, 1939, 1944, 1947, 1949, 1952, 1960).
- Onkel Toms stuga. Skildringar från negerlafoarnas lif i Amerikas Förenta stater* (1907). Stockholm: Beijers bokaktieförlag. (Ny uppl. 1908–09).
- Onkel Toms stuga, texten af J. Granlund* (1907). Illustrerad. Illustrerat omslag. Dikter och prosastycken inspirerade av Stowes roman författade av Johannes Granlund. Övers. okänd. Ill. okänd. Stockholm: Adolf Johnsons förlag.
- Onkel Toms stuga. Berättelser från negrernas slavliv i Nordamerika* (1909). Övers. G.A. Nyrén. Ill. Emil Åberg. Stockholm: Nordiska bokförlaget.
- Onkel Toms stuga. Skildringar ur de vanlottades lif*, bd. 1–2 (1911). "Översättning efter originalupplagan". Övers. uppges ej. Omslagsill. Arthur Sjögren. Stockholm: Svenska Bokförlaget.
- Onkel Toms stuga: en berättelse om livet bland de förtrampade* (1929). Företal av Fredrik Vetterlund. Övers. Dag Liander. Stockholm: Saxon & Lindström.

- Onkel Toms stuga med illustrationer ur filmen "Onkel Toms stuga"* (1929). Övers. Gottfrid Lindblad, bd 1–2. Malmö: Baltiska förlaget aktiebolag.
- Onkel Toms stuga* (u.å). [30-tal, enligt Kungliga bibliotekets noteringar]. Illustrerad. Illustrerat omslag. Övers. okänd. Ill. okänd.
- Onkel Toms stuga. Läsning för dövstumma i skola och hem. Bearbetning av Bror Bertil Malmberg. Med bilder ur filmen "Onkel Toms stuga"* (1939). Örebro: Aktiebolaget Littorin Rydén Boktryckeri.
- Onkel Toms stuga* (1947). "Lindqvists sagoböcker". Illustrerad. Illustrerat omslag. Övers. okänd. Ill. okänd. Bengtssons Litografiska.
- Onkel Toms stuga eller livet bland de arma* (1952). Övers. Nils Holmberg. Omslag och illustrationer av Stig Södersten. Stockholm: Albert Bonniers förlag. (Ny uppl.; ny utg. 1953, 1954, 1957, 1963, 1968, 1970, 1982a, 1982b, 1987, 1993).
- Onkel Toms stuga* (1954). Övers. Ragnhild Hallén. Stockholm: Lindqvist.
- Onkel Toms stuga*. (1955). "Nu-metoden". Övers. okänd. Omslagsill. Gerd Miller. Uddevalla: Niloé. (Ny uppl. s.å).
- Onkel Toms stuga. Illustrerade klassiker: berömda berättares bästa böcker* (1957). Seriebearbetad av Rolland H. Livingstone. Svensk översättning av Evelyn Goodmans bearbetning, utgiven i serien *Classic Comics* i USA 1943. Östertälje: S. Möllerström.
- Onkel Toms stuga* (1957). "Ehlins Skottiserie". Illustrerat omslag Kåge Söderström. Illustrationer i inlaga Helge Roos. Uddevalla: Ehlins Folkbildningsförlaget.
- Onkel Toms stuga* (1958). "Bästa-böckerna i färg". Illustrerad. Illustrerat omslag. Ill. Ernst Clausen. Svensk översättning från danskan av Gertrud Zetterholm. Stockholm: AV Carlssons bokförlag. (*Onkel Toms hytte*, dansk övers. Anton Esperø, dansk bearb. Else Schiøler, 1956).
- Onkel Toms stuga* (1975). "Gula Serien". Illustrerat omslag. Illustrationer i inlaga Hammatt Billings. Övers. Harry Lundin. Uddevalla: Niloé. (Ny uppl. 1980, 1983, 1989 och 1990).

- Onkel Toms stuga eller livet bland de arma* (1982a). "Önskeklassikern". Övers. Nils Holmberg. Omslag och illustrationer av Stig Södersten. Stockholm: Bonniers Juniorförlag AB. (Ny uppl. 1987, 1993).
- Onkel Toms stuga eller livet bland de arma* (1982b). "De Odödliga Ungdomsböckerna". Övers. Nils Holmberg. Omslag och illustrationer av Stig Södersten. Stockholm: Bonniers Juniorförlag AB.
- Onkel Toms stuga eller livet bland de arma* (1982c). "Disney's Ungdomsbokklubb". Övers. Eva Larsson. Omslag Lennart Frantzén. Stockholm: J.A. Lindblads bokförlag.
- Onkel Toms stuga* (1982d). Övers. Eva Larsson. Stockholm: Hemmets Journal.
- Onkel Toms stuga* (1983). Övers. Eva Larsson. Ill. Brian Dennington. Höganäs: Bokorama.
- Onkel Toms stuga* (1985). Serie: "Wahlströms klassiker". Övers. Eva Larsson. Stockholm: B. Wahlström. (Ny uppl. 1991).
- Onkel Toms stuga* (1989). "Klassiker-serie". Svensk översättning av Ingrid Emond från en fransk bearbetning av Marie-Claire Tossut. Ill. Alvaro Mairani. Helsingborg: Bokborgen.
- Onkel Toms stuga eller Livet bland negrerna i Nordamerikas slavstater* (1990–1991). 2 b. Redigerad översättning från 1895 av Daniel Hallberg. Stockholm: Den Kristna Bokringen.
- Onkel Toms stuga. Återberättad av Maj Bylock* (1995). "Äventyrsklassiker". Formgivning Gunnar Palmgren. Omslagsdesign och illustrationer Tor Morisse. Stockholm: Klassikerförlaget. (Ny uppl. 2003; talbok 2010).
- Onkel Toms stuga. Återberättad av Margareta Grogarn* (1998). "Lättlästa klassiker". Ill. Stig Södersten och Karl Aspelin. Gusum: Hegas förlag.

NOTER

- 1 Undersökningen utgår i det närmaste från bibliotekskatalogen Libris, en gemensam katalog för alla svenska bibliotek, den äldre boksamling som finns katalogiserad i den så kallade Katalog-62 vid Uppsala universitetsbibliotek och Hjalmar Linnströms *Svenskt boklexikon. Åren 1830–1865* (1961). Till stor nytta har även digitala antikvariatsboklådor varit, då dessa ofta

tillhandahåller egenutgivet material, böcker som saknar isbn samt material som inte omfattats av pliktleveransen och därmed inte kommit Kungliga biblioteket eller Uppsala universitetsbibliotek tillhanda. Varmt tack till Lena Floser på Kungliga biblioteket i Stockholm som bistått med att leta fram ett 90-tal svenskspråkiga utgåvor ur deras samlingar. Tack även till Claes Andersson vid Avdelningen för specialsamlingar, UUB.

- 2 Kerfstedts och Holmbergs översättningar kommer ofta med nya omslag, i nytt format och med nysatt text – och på nytt förlag. I textfilologiskt avseende är de alltså att betrakta som nya editioner snarare än impressioner. Det råder förvirring kring begrepp som "upplaga" och "utgåva", liksom "edition", "impression" och "version" et cetera. När man i bokbranschsammanhang och i vardagsspråket talar om en "utgåva" refererar man till de exemplar av en bok som kommit i ett visst utförande eller format (vid ett eller flera tillfällen): pocketutgåva, e-boksutgåva, enkronasutgåva, bibliofilutgåva, klassikerutgåva et cetera. Inom editionsfilologin däremot talar man sällan om "utgåva", annat än i de fall där ett verk etablerats utifrån en kritiskt granskad och rättad text, då talar man om "kritisk utgåva". Paula Henriksons *Textkritisk utgivning. Råd och riktlinjer* (2007) tillhandahåller definitioner, som kan vara intressanta att redogöra för här. De antal exemplar av ett verk som tryckts på en och samma sats kallas för *upplaga*. Begreppet används ofta synonymt med *edition*, som avser trycksatsen (eller tryckplåten), och de exemplar som framställts från "väsentligen samma sats". Om satsen ändras (t ex rensas på tryck- och korrekturfel) kallas de nya omgångar böcker som trycks på denna *impressioner*. En bok som tryckts på en äldre sats och fått ett nytt omslag, eller på annat sätt ny utstyrsel, ses alltså inte i bibliografisk mening som någon ny upplaga (Henrikson, 2007, s. 68 f.). I denna uppsats undviker jag begreppsförvirringen och använder "edition", "utgåva" och "upplaga" synonymt då jag diskuterar de olika versioner av *Onkel Toms stuga* som getts ut sedan 1852. Användbart för min uppsats har också varit begreppet *version*. I editionsfilologin används begreppet *version* som ett mellanbegrepp mellan text och verk. Henrikson skriver att begreppet bör "reserveras för sådana fall där olika framträdelseformer av ett verk skiljer sig åt i väsentlig omfattning". (2012, s. 34)
- 3 Niloé 1980, 1983, 1989; Bonniers Juniorförlag 1982a, 1982b och 1987; J.A. Lindblads bokförlag 1982c; Hemmets Journal 1982d; Bokorama 1983, B. Wahlström 1985 och Bokborgen 1989.
- 4 Den kristna bokringen, 2 b., 1990–91, Niloé 1990, B. Wahlström 1991, Bonniers Juniorförlag 1993, Klassikerförlaget 1995 och Lättlästa klassiker 1998.
- 5 I materialet återfinns 20 namngivna översättare. Antalet översättningar torde dock vara långt fler då översättningarna visar en stor språklig variation. Fyra översättare (Gertrud Zetterholm, Ingrid Emond, Daniel Hallberg, Margareta Grogarn) har inte översatt från originalspråk, utan använt en redan befintlig översättning (franska och danska). I regel har denna översättning också varit bearbetad. I den äldre utgivningen namnges sällan översättaren, vilket gör det svårt att veta om översättaren utgått från en redan översatt text. Flera av de tidiga svenska utgåvorna för barn, tycks ha utgått från en och samma bastext, möjligen en tysk dito.

- 6 Här kan de två första svenska utgåvorna (1852, Albert Bonniers förlag respektive 1852, Anders Lindgrens förlag) få tjäna som exempel. Trots att skillnaderna i format är ovidkommande (*duodes*), skiljer sig utgåvornas sidomfång kraftigt åt: Bonniers omfattar 528 sidor, Lindgrens nästan 20 procent mindre, 423 sidor. Stora delar av texten i Lindgrens utgåva är dock satt i mycket liten typ. En genomgång av inlagorna visar vidare olika ambitioner vad rör den typografisk omsorg. Lindgrens har visserligen 22 illustrationer samt illustrerad frontespis, men sättningsarbetets kvalitet är låg: typen blir allt mindre och slarvigare satt. I de sista kapitlen är antalet rader per sida mellan 48 och 50. I de kommande upplagorna av denna utgåva har texten satts i två spalter, vilket ger en indikation på att förläggaren behövt hålla priserna nere (mer text på sidan ger färre sidor, och därmed en billigare produktion).
- 7 Uppsatsen utgår från antagandet att barnlitteratur är litteratur som är skrivet och utgivet för barn. I likhet med bland andra Torben Weinreich menar jag att barnlitteratur bör betraktas som en genre, en grupp av texter som karakteriseras av en rad gemensamma drag (Weinreich, 2004, s. 34).
- 8 Med tanke på att Stowe knappt är läst idag behövs en kort påminnelse om *Onkel Toms stugas* anslag, handling och struktur. Romanen tematiserar slaveiets grymheter och tendensen utgår från en kristen etik: att köpa och sälja människor är ett brott mot Guds vilja. Tre narrativ löper parallellt: om den förslavade familjefadern Onkel Tom (hädanefter Tom), om den förslavade Eliza och hennes son Harry, och om slavägardottern Lilla Eva, som dör i fbc och som Tom har en nära relation till. Tom gestaltas som en storväxt och stark man i övre fyrtioårsåldern med en stark kristen tro. I romanens 40:e kapitel, "The Martyr" misshandlas han till döds av den ondskefulle Simon Legrée (Ammons, 1994/2018, s. 382–388). Följetongsformatet gjorde det möjligt för Stowe att arbeta med ett stort persongalleri, ett högt narrativ tempo och dramatiska vändningar. Nästintill samtliga gestalter är antingen företrädare för olika förhållningssätt till slaveri, eller representanter för olika slags personligheter till följd av slaveri. På så sätt lyckas Stowe samla och kontrastera en rad olika positioner (jfr Davis & Mihaylova, 2018, s. 4). Handlingen utspelar sig inte sällan i hemmiljöer och det är de kvinnliga romangestalterna som tillskrivs agens (Eliza, Eva, Ophelia, Chloë, Topsy, Casy). Flera av protagonisterna är också barn (Eva, Harry, Topsy, Henry). Argumentationen är främst känslobaserad och sker ofta i samtal mellan kvinnor, framför allt mödrar. Romanens tredjepersonsberättare byts då och då ut av en berättare som vänder sig till läsaren med retoriska frågor, kommentarer och sammanfattningar liksom inkluderande exposéer. Romanen är vidare full av intertexter: religiös, klassisk och samtida litteratur, bl.a. Milton, Byron och Bryant, finns återgivna i löpande text (Ammons, 1994/2018, s. 139, 173, 247, 382).
- 9 Tidningen mäter 25,4 x 17,5 cm (54 s.). Serieadaptionen är tecknad av Roland H. Livingstone och den amerikanska bearbetningen är gjord av Evelyn Goodman. Svensk översättare okänd. Den amerikanska versionen kom i nyupplagor 1954 och 1969. Det svenska omslaget föreställer en muskulös ung svart man som skräckslagen flyr från en vit man med blodhundar.

- 10 Att *Onkel Toms stuga* strax efter publiceringen bearbetas till barnlitteratur är inte unikt för svenska förhållanden. Det sker redan i USA. 1853, året efter publiceringen, publicerar Stowes förläggare *Pictures and Stories from Uncle Tom's Cabin* (36 sidor, varav 32 sidor text). Denna rikt illustrerade bok innehåller både berättande partier och avsnitt på vers (Marian S. Carson Collection, 1853).
- 11 I *Barn och böcker. En orientering*, ett översiktsverk om svensk barnboks-litteratur och barnboksforskning viks ett helt avsnitt om "barn från andra länder" (Bohlin et al., 1972, s. 197). *Onkel Toms stuga* diskuteras under rubriken "Svart är vackert" (s. 201–203).
- 12 Ett bra exempel är den svenska kulturdebatten från 2012 om illustratören Stina Wirsen's karaktär "Lilla Hjärtat" (en serietecknad svart flicka med spretiga flätor). Figuren, en typisk pickaninny, hade gått på internationell export, både via böcker, film och appar, och ansågs av vissa kritiker vara rasistisk och kränkande; andra menade att den förvisso var stereotyp, men att figuren laddades med nytt innehåll (Edman & Johansson, 2013, s. 4 f.). Debatten bidrog till att Wirsen slutade teckna figuren och att Wirsen's förlag, Bonnier Carlsen, stoppade utgivningen och drog tillbaka sex böcker från såväl bokhandel som bibliotek (Hellekant, 2012; TT Spektra, 2012; Karlsson & Hedlund, 2013, s. 5–6).